

Onderwerp

Rapport Monitoring en nulmeting Regio Deal Noordelijk Flevoland

Kern mededeling:

In het kader van de brede welvaart in Noordelijk Flevoland heeft de provincie een nulmeting laten uitvoeren en een monitoringsrapport laten opstellen. De portefeuillehouders Regio Deal hechten waarde aan het informeren van Provinciale Staten over deze rapportage vanwege de samenhang met o.a. het economisch programma in Flevoland.

Mededeling:

Op 25 oktober 2019 heeft de provincie opdracht verstrekt aan Platform 31 voor het uitvoeren van een nulmeting en het opstellen van een monitoringsrapport voor twee ontwikkelopgaven - Maritiem Cluster Urk (MCU) en Mobiliteit en Infrastructuur Testcentrum (MITC) - in Noordelijk Flevoland in het kader van de Regio Deal Noordelijk Flevoland. De nulmeting en de monitoringsvraagstukken zijn in samenwerking met de provincie en de partners in de regio gemonitord en verwerkt in het rapport. De portefeuillehouders Regio Deal hechten waarde aan het informeren van Provinciale Staten via het rapport Monitoring en nulmeting Regio Deal Noordelijk Flevoland. Dit geeft inzicht in de aanpak om de brede welvaart in Noordelijk Flevoland te versterken.

Bijlagen

Naam bijlage:	eDocs nummer:	Openbaar in de zin van de WOB (ja/nee aangeven)
Rapport Monitoring en nulmeting Regio Deal Noordelijk Flevoland	2777428	Ja

Ter inzage in de leeskamer

Naam bijlage:	eDocs nummer:	Openbaar in de zin van de WOB (ja/nee aangeven)

Registratienummer

2804635

Datum

15 juni 2021

Afdeling/Bureau

GE

Openbaarheid

Openbaar

Portefeuillehouder

Appelman, J.N.J.

Ter kennisname aan PS en
burgerleden

Monitoring & nulmeting Regio Deal Noordelijk Flevoland

[Redacted] en **[Redacted]**

Uitgave

Platform31
Den Haag, april 2021

Auteurs: [REDACTED] en [REDACTED]

Redactie: Platform31

Platform31

Kennis- en netwerkorganisatie Platform31 ziet de trends in stad en regio. We verbinden beleid, praktijk en wetenschap rondom actuele vraagstukken en komen tot een aanpak waarmee bestuurders, beleidsmakers en uitvoerders direct aan de slag kunnen. De oplossingen houden we niet voor onszelf: iedereen profiteert mee van de resultaten.

Postbus 30833, 2500 GV Den Haag
www.platform31.nl

Hoewel grote zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport, aanvaarden Platform31 en de betrokkenen geen enkele aansprakelijkheid uit welke hoofde dan ook voor het gebruik van de in deze publicatie vermelde gegevens. Alles uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt mits de bron wordt vermeld.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Doel monitoring en nulmeting	5
1.2	Kenmerken Regio Deal Noordelijk Flevoland	5
1.3	Relevante aandachtspunten voor de monitoring van de Regio Deal	7
1.4	Aanpak en gemaakte keuzes bij ontwikkeling monitorsysteem	14
1.5	Leeswijzer	17
2	Maritiem Cluster Urk	19
2.1	Inleiding	19
2.2	Bedrijven	19
2.3	Fysieke uitbreiding met servicehaven en bedrijventerrein	21
2.4	Werkgelegenheid en arbeidsmarkt	22
2.5	Vernieuwing, innovatie en talentontwikkeling	24
3	Mobiliteit en Infrastructuur Testcentrum	26
3.1	Inleiding	26
3.2	Ontwikkeling van het MITC	26
3.3	Bedrijven	28
3.4	Werkgelegenheid en arbeidsmarkt	29
3.5	Vernieuwing, innovatie en talentontwikkeling	30
4	IJsselmeervisserij	32
4.1	Inleiding	32
4.2	Draagkracht van het IJsselmeer watersysteem	32
4.3	Aantal IJsselmeervissers en visserijbedrijven	33
4.4	Omzet	33
4.5	Waarde van de visserijrechten	33
4.6	Percepties en verwachtingen anno 2020	34
5	Opzet monitoring	37
5.1	Inleiding	37
5.2	Nulmeting	37
5.2.1	Statistische indicatoren	37
5.2.2	Percepties en toekomstverwachtingen	48
5.2.3	Rapportage provincie	48
5.3	Aanbevelingen vervolgmetingen	49
	Bijlage 1 Vragenlijst Windesheim	52
	Bijlage 2 Vragenlijst Friese Poort	57
	Bijlage 3 Indicatoren Regionale Monitor Brede Welvaart	59

1 Inleiding

Platform31 is gevraagd om voor de partijen betrokken bij de Regio Deal Noordelijk Flevoland een monitoringsysteem voor de Regio Deal te ontwikkelen en om de eerste meting (nulmeting) uit te voeren. In overleg met de klankbordgroep is stapsgewijs het monitoringsysteem ontwikkeld.¹ De stapsgewijze ontwikkeling, en de keuzes die gemaakt zijn ten aanzien van het monitoringsysteem voor de Regio Deal Noordelijk Flevoland, is beïnvloed door de eveneens stapsgewijze ontwikkeling van de Regionale Monitor Brede Welvaart van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Het monitoringsysteem heeft als doel om een vinger aan de pols te houden met betrekking tot de voortgang in de realisatie van de projecten en activiteiten, om te leren en te kunnen bijsturen en om oog te houden op de beoogde effecten. Dit biedt de mogelijkheid om eventueel bij te sturen. Het monitoringsysteem heeft niet als doel om de Regio Deal te evalueren (par. 1.1). De specifieke kenmerken van de Regio Deal Noordelijk Flevoland zijn uiteraard van invloed op het ontwikkelde monitoringsysteem door Platform31 (par. 1.2). Gezien de kenmerken van de Regio Deal(s) (sturen in netwerken, kenmerken van het innovatieproces en het leren) diverse aandachtspunten waarmee in de opzet van de monitoring rekening gehouden moet worden. De opzet van het monitoringsysteem en de gemaakte keuzes worden besproken in paragraaf 1.4. Dit hoofdstuk sluit in paragraaf 1.5 af met een leeswijzer.

1.1 Doel monitoring en nulmeting

De samenwerkende partijen beogen met de Regio Deal Noordelijk Flevoland een impuls te geven op het snijvlak van economie, verduurzaming, innovatie, talentontwikkeling en fysieke leefomgeving.² Het gaat om een mix van kwalitatieve en kwantitatieve resultaten die zichtbaar moeten kunnen maken dat er van de Regio Deal een impuls uitgaat naar de regionale economie en het verbeteren van de brede welvaart in Noordelijk Flevoland.

5

Om de ontwikkelingen en de resultaten te kunnen volgen – en om te leren en om tussentijds te kunnen bijsturen – dient een monitoringssysteem ontwikkeld te worden, dient een nulmeting uitgevoerd te worden en zullen vervolgmetingen en -rapportages nodig zijn. Bij de ondertekening van de Regio Deal hebben de partijen afgesproken om bij de ontwikkeling van het monitoringsysteem samen te werken met in ieder geval het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), RVO en zal gebruikt worden van de analyses van Platform31.³

1.2 Kenmerken Regio Deal Noordelijk Flevoland

De Regio Deal sluit aan bij regionale doelstellingen

Er is een gerichte, integrale en regionale aanpak nodig om Noordelijk Flevoland toekomstbestendig en minder kwetsbaar voor economische schommelingen te maken en om de brede welvaart voor burgers

¹ De denkkraft, de inzichten en de keuzes van de leden van de klankbordgroep hebben een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van het monitoringsysteem en de opzet van de nulmeting. De leden van de klankbordgroep waren namens de provincie Flevoland: [naam] (voorzitter), [naam], [naam] (start project), [naam] (start project), [naam] en namens het ministerie van LNV: [naam].

² Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, *Aanbieding Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, kenmerk DGNVLG/19164773, 19 juli 2019.

³ [naam], *Gemeenschappelijk opgaven voor provincie en gemeenten in Flevoland*, Platform31, Den Haag, 11 juni 2018; [naam] en [naam], *Trends en opgaven voor Urk*, Platform31, den Haag, 4 mei 2018; [naam] en [naam], *Trends en opgaven voor Noordoostpolder*, Platform31, Den Haag, 23 juni 2018.

en bedrijven in de toekomst veilig te stellen. De Regio Deal beoogt een samenhangende impuls te geven op het snijvlak van fysieke ontwikkelruimte, economie, verduurzaming, innovatie, ondernemerschap en talentontwikkeling. De Regio Deal bundelt de krachten van ondernemers, burgers, onderwijs- en kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en overheden en zorgt voor samenhang tussen de inzet van beleid, instrumenten en investeringen. De Regio Deal heeft een looptijd van 2020 tot en met 2025.⁴ Er zijn drie pijlers waar de Regio Deal Noordelijk Flevoland zich op richt.

1. Het toekomstbestendig maken van het Maritiem Cluster op Urk (pijler 1).

Het Maritiem Cluster Urk is het cluster van bedrijven (waaronder scheepsbouw, maritieme toelevering en dienstverlening), onderwijs- en kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties dat verbonden is aan de maritieme industrie op Urk en bijdraagt aan de structuurversterking van de regio op het gebied van nautische en maritieme diensten en producten. Het Maritiem Cluster Urk vindt zijn oorsprong in de visserij, maar heeft zich de laatste decennia uitgebreid naar visverwerkende industrie, scheepsbouw (re-fit) en nautische dienstverlening. Het cluster is de motor van de brede welvaart op Urk en in de regio, een hefboom voor een sterkere economie en een vliegwiel voor meer innovatiekracht.

Het Maritiem Cluster Urk bevindt zich op een kantelpunt. De (economische) cijfers zijn op zich positief, maar staan onder druk vanwege externe onzekerheden. De regio wordt hard getroffen door de Brexit, het verbod op de pulvisserij, de aanlandplicht (voorkomt het overboord gooien van een deel van de vangst) en de noodzaak om te verduurzamen (CO₂-reductie, klimaatadaptatie en de overgang naar een circulaire economie). Groei, verbreding en vernieuwing van het cluster zijn cruciaal om in de toekomst concurrerend te blijven. Daarmee is een toekomstbestendig en duurzaam maritiem cluster een belangrijke pijler onder de brede welvaart op Urk en in de regio.

2. Verduurzaming IJsselmeervisserij (pijler 2).

6 Op 25 maart 2019 heeft het ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij (LNV) een door betrokken overheden en maatschappelijke organisaties gezamenlijk gedragen Actieplan “toekomstbestendig visserijbeheer IJsselmeergebied” naar de Tweede Kamer gezonden. De in dit Actieplan beschreven gezamenlijke stip op de horizon beschrijft een economisch rendabele en duurzame beroepsvisserij met een vangstcapaciteit die passend is bij de ontwikkelingen in draagkracht van het watersysteem IJsselmeer-Markermeer. Om dit te verwezenlijken wordt een breed pakket aan maatregelen genomen dat rekening houdt met het bieden van toekomstperspectief aan de IJsselmeervisserij. Die visserij profiteert ook door verbindingen te maken met ontwikkelingen binnen innovatie en talent (voor bijvoorbeeld ‘werk naar werk’ transities). Een centraal onderdeel van het Actieplan is een herstructurering van de visserij op schubvis. Op 15 maart 2019 hebben de betrokken provincies en de ministeries LNV en IenW een intentieovereenkomst getekend om het Actieplan financieel mogelijk te maken. De regio Deal speelt hierin een belangrijke rol.

3. Verzilveren groeipotentieel Noordelijk Flevoland verbonden aan smart mobility (pijler 3).

Er zijn kansen in Noordelijk Flevoland om rondom de pijler “smart mobility” de clusterontwikkeling van bedrijven, kennis- en onderwijsinstellingen, overheden en andere stakeholders te versterken en door te ontwikkelen. Dit dient als vliegwiel voor de versterking van de brede welvaart in de regio. Een specifieke aanpak gericht op samenwerking en krachtenbundeling tussen de relevante samenwerkingspartners van Regio en Rijk moet leiden tot innovatie, nieuwe bedrijvigheid, (hoogwaardige) werkgelegenheid en oplossingen voor de maatschappelijke mobiliteitsuitdagingen. De Regio Deal moet ook een antwoord zijn op de verwachte krimp van de (beroeps)bevolking als gevolg van ontgroening en vergrijzing.⁵

⁴ Rijksoverheid, *Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Kamerstuk, 19 juli 2019, blz. 4.

⁵ Tweede Kamer, *Gebiedsgerichte economische perspectieven en Regionaal Economisch Beleid*, vergaderjaar 2018-2019, nr. 29697, nr. 69.

1.3 Relevante aandachtspunten voor de monitoring van de Regio Deal

Sturen in netwerken

Andere competenties, vaardigheden en instrumenten nodig dan bij de normale manier van werken

Sturen in netwerken is complex vanwege verschillende doelen, prioriteiten, aansturingsmechanismen, financieringsvormen, verantwoordingsverplichtingen en het tempo van besluitvorming van de verschillende samenwerkende partijen. Het is niet eenvoudig om de netwerkende aanpak goed uit te voeren omdat het een andere aanpak vergt dan de “gewone manier van werken” in de meeste organisaties. In vele gevallen zijn administratieve instrumenten, beleidsregels, afspraken en organisatiesystemen in organisaties niet geënt op het werken in netwerken. Het is niet eenvoudig om vanuit de “gewone manier van werken” te komen tot een effectieve netwerksamenwerking. Het vereist andere competenties, vaardigheden, instrumenten, oefening, professionalisering, systematisering en een voortgaand leerproces.⁶

Cruciale rol van ondernemers in het sturen in netwerken

In het ondernemersecosysteem van netwerksamenwerking vervullen ondernemers een sleutelrol. Een ondernemersecosysteem moet voldoen aan de volgende vier voorwaarden:

1. ondernemers moeten leiden;
2. ondernemende leiders moeten voor lange termijn gecommitteerd zijn aan het ecosysteem;
3. het ecosysteem moet iedereen insluiten en mee laten doen die wil participeren;
4. het ecosysteem moet continu activiteiten hebben waarbij de hele ondernemersgemeenschap is betrokken.

Van belang is dat sterke ondernemersgroepen zichtbaar en gecommitteerd zijn aan de regio, dat er gerespecteerde intermediairs en adviseurs zijn, dat er een nauw verbonden gemeenschap van ondernemers, *start-ups*, financiers en adviseurs is, voldoende *human capital* en professionele dienstverleners, e.d.⁷

7

Focus niet alleen op bestaande ondernemersnetwerken, maar heb ook oog voor de belangrijke rol van nieuwe toetreders

Vele innovaties komen tot stand door nieuwe toetreders. Bij de bestaande ondernemersnetwerken zijn de nieuwe toetreders meestal *niet* aangesloten. Daarom is het van belang om in de clusters oog te hebben voor nieuwe toetreders, voor ondernemers die de status quo ter discussie stellen en die tegengeluiden laten horen. Het cluster moet voldoende open en aantrekkelijk zijn voor nieuwe toetreders.

⁶ [redacted], [redacted] en [redacted], *Naar een opgave gestuurde organisatie: samen meer realiseren*, Partners+ Pröpper, november 2012; [redacted], *Publiek management op de grens van chaos en orde. Over leidinggeven en organiseren in complexiteit*, Den Haag, 2015; [redacted], [redacted], [redacted] en [redacted], *Naar een ge(s)laagde strategie. Een evaluatie van het Interdepartementaal Programma BioBased Economy*, NSOB, Den Haag, 2014; [redacted], [redacted] en [redacted], *Sedimentatie in sturing. Systeem brengen in netwerkend werken door meervoudig organiseren*, NSOB, Den Haag, 2015; Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB), *Democratische legitimiteit van samenwerkingsverbanden*, Den Haag, 2015; [redacted], [redacted], [redacted], *Vormgeven aan verantwoording. Publieke verantwoording in de jeugdhulp. Een praktisch handboek voor houvast*, NSOB, Den Haag, 2015; [redacted], [redacted], [redacted], [redacted] en [redacted], *Sturen en stromen. Overheid in een samenleving waarin iedereen stuurt*, NSOB en Provincie Zuid-Holland, Den Haag, 2017; [redacted], [redacted], [redacted] en [redacted], *Effectief Sturen met Multi-Level Governance. Snel en slim schakelen tussen schalen*, NSOB, Den Haag, 2018; [redacted], *Wij, de overheid. Cocreatie in de netwerksamenleving*, s.l., s.a..

⁷ [redacted] “Ecosystemen voor ambitieus ondernemerschap”, in: *ESB dossier Ecosystemen voor ondernemen*, jrg. 99, nr. 4698S, 20 november 2014, blz. 7 en 8.

Licht in vorm, hard in de uitvoering: de cruciale rol van de projectleider (het boegbeeld, de business developer, e.d.)

In netwerksamenwerking is flexibiliteit nodig. Dit is vaak geen probleem als bij de start van de netwerksamenwerking een *lichte* vorm van samenwerking wordt onderzocht. In veel samenwerkingsverbanden gaat de discussie vaak niet meer over wat de partijen onderling bindt, maar wie waarover gaat. In de praktijk leidt dit vaak tot strikte taakverdelingen, gescheiden bevoegdheden en verantwoordelijkheden. Door voor een lichtere vorm van programmatische samenwerking te kiezen, kan worden voorkomen dat de samenwerking te bureaucratisch wordt en kunnen tijdelijke arrangementen ontstaan waarin partijen onderlinge afspraken maken. De lichte vorm leidt in het begin tot een meer open interactie en zoekgedrag naar wat de actoren met elkaar verbindt. De substantiële rationaliteit (wat bindt ons, wat willen we samen, hoe gaan we het samen doen) voert de boventoon. Via de weg van hoogwaardige substantiële gesprekken kunnen partijen in de Regio Deal tot investeringen en acties komen die uitstijgen boven het belang van één van de actoren en die meer opleveren dan de individuele acties van de afzonderlijke actoren opgeteld. Dit kan in tijdelijke arrangementen, waarin partijen geld, commitment en andere middelen inleggen. Dit gesprek, deze vormvrijheid en de lichte vorm past uitstekend bij de experimentele, regionale, opgavegerichte samenwerking van de Regio Deals.

Maar er is nog een volgende belangrijke stap nodig. Ná het substantiële gesprek, het vaststellen 'wie doet mee', 'op welke wijze', 'hoe lang' en 'met welke inzet' en de vorming van de *coalition of the willing* moet overgestapt worden op *hard* projectmanagement met een heldere onderling geaccordeerde scope en een duidelijke leiding. Alle lessen van hoogwaardige projectmatig moeten onverkort toegepast worden. De kunst is om deze hardheid in de uitvoering te bouwen en er tegelijkertijd voor te zorgen dat deze harde projectuitvoering niet de kern van de samenwerking worden, maar begrepen blijft worden als uitvoeringsvehikel van de samenwerking.⁸

Aandachtspunten in de netwerksturing

Voor netwerksturing zijn belangrijke aandachtspunten:

- is er sprake van gedeelde feitenbasis, erkenning van de padafhankelijkheden en een gezamenlijke probleemdefinitie;
- is er sprake van gezamenlijke, gedeelde richtinggevende (SMART-)doelen;⁹
- wat is het commitment naar het gedeelde arrangement (pijler in de Regio Deal);
- is er ruimte voor verschillende arrangementen en oplossingen, is er een adequaat pallet aan (financiële) instrumenten en is er voldoende commitment naar *hard* projectmanagement;
- zijn er afspraken gemaakt hoe principiële dilemma's van een goed antwoord worden voorzien;
- op welke wijze gaan de personen in het cluster met de eigen organisatie om en hoe leggen zij de resultaten terug in de eigen organisatie;
- wat wordt de inzet (tijd, energie, middelen) van de clusterpartners als de samenwerking niet goed loopt.¹⁰

⁸ [REDACTED], *Licht in de samenwerking, hard in de uitvoering. Praktijkadvies aan de U10*, Platform31, Den Haag, 2016

⁹ Het belang van specifieke en meetbare doelen moet niet overdreven worden. De pionierende, lerende en opgavegerichte aanpak van de Regio Deal moet niet gereduceerd worden tot enkel en alleen SMART-doelen. Immers niet alles van waarde is meetbaar en niet alles wat meetbaar is, is van waarde. Te veel nadruk op output en outcomes kunnen juist innovaties en ambities blokkeren. Ook moet rekening gehouden worden met de valkuilen van SMART-doelstellingen: tunneleffect, suboptimalisatie, overaccentuering van korte termijneffecten, oppoetsen van resultaten en de performance paradox. [REDACTED], *Verbetering telt. Werken met prestatie-indicatoren in de zorg voor jeugd*, Nederlands Jeugdinstituut, Utrecht, 2012, blz. 16, 17.

¹⁰ Studiegroep Openbaar Bestuur, *Maak Verschil. Krachtig inspelen op regionaal-economische opgaven*, s.l., 2016, blz. 6; [REDACTED], *Licht in de samenwerking, hard in de uitvoering. Praktijkadvies aan de U10*, Platform31, Den Haag, 2016. In de casussen van de Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen blijkt dat een gedeelde feitenbasis, gezamenlijke richtinggevende doelen, een adequaat pallet aan (financiële) instrumenten en een regisseur vaak ontbreken om als overheden effectief samen te werken aan maatschappelijke

Kenmerken van het innovatieproces

Soorten innovaties

Innovaties kunnen op allerlei manieren onderscheiden worden: proces-, product-, diensten- en marktinnovatie of fundamenteel onderzoek, toegepast onderzoek, uitvinding, ontwikkeling, prototype en marktintroductie. Daarbij groeien de investeringen in immaterieel kapitaal (*intangibles*) sneller dan klassieke investeringen in materieel kapitaal, zoals gebouwen en machines (*tangibles*). Immateriële activa zijn een belangrijke aanjager van innovatie geworden en de economische groei en welvaart worden er steeds afhankelijker van. Organisaties kunnen investeren in immaterieel kapitaal via digitalisering (software en databanken), innovatie (onderzoek en ontwikkeling, copyright, design) en door economische competenties te verwerven (uitgaven aan marketing en marktonderzoek, bedrijfsspecifiek *human capital* en organisatiekapitaal). Nieuwe processen, producten en diensten kunnen getypeerd worden als: nieuw voor de eigen onderneming, nieuw in Flevoland, nieuw in Nederland, nieuw in Europa of nieuw in de wereld. Ondernemers kan met bovengenoemde typeringen gevraagd worden op welke wijze zij innovatief zijn en in welke mate. Ook kan hun innovativiteit getypeerd worden door de mate waarin hun productiviteit afwijkt van het meest innovatieve bedrijf in hun sector of niche.¹¹

Verskil in innoveren van grote en kleine bedrijven

Grote bedrijven doen meer – en veel vaker – aan onderzoek en ontwikkeling dan kleine ondernemingen. Maar de kleine groep kleine bedrijven dat aan onderzoek en ontwikkeling doet, doet dat vaak intensiever dan de grote bedrijven. Deze kleine bedrijven zijn niet eenvoudig te identificeren omdat zij niet opgenomen zijn in R&D-enquêtes en/of innovatievormen hanteren die anders zijn dan in grote bedrijven (geen R&D-laboratoria, geen R&D-personeel). Toch blijkt uit een analyse van de brainportactiviteiten van de hightechsector in Nederland dat 65 procent van de bedrijven minder dan vijf werksame personen in dienst heeft en dat de sterke toename van het aantal vestigingen in de sector voor 70 procent eenmanszaken betreft.¹² MKB'ers en nieuwe toetreders spelen een belangrijke rol om radicale en incrementele innovaties te realiseren. De incrementele innovaties zorgen voor voortdurende verbeteringen en het uiteindelijk realiseren van het potentieel van de radicale innovatie. Na deze fase wordt het grootbedrijf relatief belangrijker dan het MKB.

Rationale van overheidsingrijpen

Bij het bevorderen van innovatie en het toepassen van innovaties dreigen vanuit de optiek van de samenleving als geheel onderinvesteringen. Octrooien beschermen innovatoren tegen imitatie en vormen een prikkel voor bedrijven om te investeren in kennis, vernieuwing en innovatie. Maar deze bescherming is nooit volledig en betreft slechts een zeer klein deel van de vernieuwingen en innovaties. Voor vele kleine bedrijven is het octrooieren te tijdrovend en te ingewikkeld. Zonder overheidsingrijpen zullen bedrijven vanuit maatschappelijk perspectief te weinig investeren in innovatie, omdat de baten van de innovatie – vanwege de *spillovers* – ook bij andere bedrijven terechtkomen. Een ander bedrijf kan bijvoorbeeld de innovatie kopiëren of gebruiken voor een vervolginnovatie, terwijl het bedrijf dat de oorspronkelijke innovatie deed daar niet of onvolledig voor wordt gecompenseerd.¹³ Door de dreigende onderinvesteringen, en de grote maatschappelijke baten, is

opgaven. Studiegroep Interbestuurlijk en Financiële Verhoudingen, *Nederland heeft één overheid nodig. Discussiedocument over vernieuwing in de interbestuurlijke en financiële verhoudingen*, Utrecht, 8 april 2020, blz. 4 en 5. Dit probleem wordt waarschijnlijk alleen maar ingewikkelder als niet alleen overheden samenwerken maar meerdere, zeer verschillende actoren.

¹¹ [redacted] en [redacted], *Position paper digitalisering*, CPB Position Paper, Den Haag, november 2019, blz. 13 en 14.

¹² [redacted] en [redacted], "Clustering van bedrijven in beeld", in: *ESB dossier Ecosystemen voor ondernemen*, jrg. 99, nummer 4698S, 20 november 2014, blz. 16 en 18; [redacted], "Essay: Van slimste regio naar de nieuwe Silicon Valley", in: *Idem*, blz. 30.

¹³ [redacted], *Kansrijk innovatiebeleid; update*, CPB, Den Haag, mei 2020, blz. 6 en 8; [redacted], [redacted] en [redacted], "Canon deel 6: Innovatie", in: *Economisch Statistische Berichten (ESB)*, jrg. 98, nr. 4656, 22 maart 2013, blz. 184 - 187.

er een welvaartstheoretische rechtvaardiging voor overheidsbevorderende maatregelen om innovaties en hun toepassing te bevorderen. De onderinvesteringen in innovatie zijn daarbij in het MKB waarschijnlijk groter dan in het grootbedrijf omdat het MKB minder makkelijk toegang heeft tot externe kennis.¹⁴

Innoveren in samenwerking

Innovatie wordt vaak gerealiseerd in samenwerking en uitwisseling tussen verschillende actoren (toeleveranciers, producenten en afnemers) en verschillende domeinen (wetenschap, bedrijfsleven en overheid). Voor innovatie is naast ontwikkeling van zowel fundamentele als toegepaste kennis ook de circulatie van die kennis belangrijk.¹⁵ Persoonlijke contacten zijn daarbij belangrijk. Veel innovaties en vernieuwingen hangen af de uitwisseling van 'impliciete', niet-tastbare en slecht gedocumenteerde (ervarings)kennis. Deze is alleen uit te wisselen met persoonlijk contact en tussen *trusted partners*.¹⁶

Innovaties en innovatief ondernemerschap zijn het resultaat van een interactief (en onzeker) zoek-, experimenteer-, en leerproces in een ondernemersecosysteem. Bij dit systeem zijn een groot aantal verschillende actoren betrokken. Naast generatie spelen ook diffusie en gebruik van impliciete en gecodificeerde kennis een rol.¹⁷ Veel innovaties hangen af van 'impliciete', niet-tastbare en slecht gedocumenteerde (ervarings)kennis, en die is moeilijk uit te wisselen zonder persoonlijk contact. Bevorderlijk voor de onderlinge uitwisseling van kennis zijn de persoonlijke vertrouwensrelaties binnen een ondernemersecosysteem of cluster. In een dynamisch ondernemersecosysteem of cluster lopen allerlei fasen en vormen van innovatie (fundamenteel onderzoek, toegepast onderzoek, uitvinding, ontwikkeling, proces-, product-, diensten- en marktinnovatie, prototype, productie, diffusie, marketing), en actoren die deze rollen vervullen, in en door elkaar.

10

Bij innovatieve samenwerking draait het vooral om het delen van kennis want in de nieuwe economie geldt: "kennis delen is, kennis vermeerderen". Het daadwerkelijk delen van kennis buiten de eigen organisatie wordt vaak gehinderd door het denken vanuit de oude economie (bescherming met patenten en copyright). Dat lijkt ook logisch: waarom zou je kennis weggeven als je daar zelf veel geld in geïnvesteerd hebt? Toch is dit oud denken: in de nieuwe economie blijken de voordelen van kennis delen groter dan de nadelen. Het delen van kennis wordt natuurlijk gemakkelijker met *trusted partners* waarmee in de loop van de tijd een relatie van vertrouwen en wederkerigheid is opgebouwd. Bij het innoveren in samenwerking en bij innovatief alliantie management streven organisaties dan ook bewust naar de opbouw van kringen van *trusted partners*.

Openheid voor nieuwe toetreders van belang

Vele innovaties komen tot stand door startups en door nieuwe toetreders. Ondanks het belang van persoonlijke contacten en het opbouwen van vertrouwen in elkaar blijft het daarom van belang om het cluster open te laten zijn voor nieuwe partijen en deelnemers. Bij de bestaande ondernemersnetwerken zijn de nieuwe toetreders meestal *niet* aangesloten. Omdat tunnelvisies, een gebrek aan ruimte voor kritische tegenspraak, geen bereidheid om nieuwe toetreders mogelijk te maken, belangrijke oorzaken zijn voor projectfiasco's is het van belang om een open netwerk te zijn (zelfs als dat in eerste instantie gepaard gaat met een verlies aan onderling vertrouwen). Het meest effectief om voortgang te boeken is

¹⁴ [redacted] e.a., *Innoveren en ondernemen met beleid. Analytische achtergrondstudie van de beleidsdoorlichting artikel 12 (innovatie) en 13 (ondernemingsklimaat) ministerie van Economische Zaken*, Utrecht, maart 2015, blz. 49 en 82; Rijksoverheid, *Innovatieve samenleving*, Brede maatschappelijke heroverweging, Den Haag, 20 april 2020, blz. 19 en 20.

¹⁵ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, WRR-rapport 90, Den Haag, 2013.

¹⁶ [redacted], [redacted] en [redacted], "Canon deel 6: Innovatie", in: *Economisch Statistische Berichten*, jrg. 98, nr. 4656, 22 maart 2013, blz. 185.

¹⁷ [redacted] e.a., *Innoveren en ondernemen met beleid. Analytische achtergrondstudie van de beleidsdoorlichting artikel 12 (innovatie) en 13 (ondernemingsklimaat) ministerie van Economische Zaken*, Utrecht, maart 2015, blz. 27 en 28.

om mee te bewegen met spelers, middelen en narratieven binnen het cluster en om deze te verbinden. Door adaptief te zijn, meerdere opties en opgaven te verkennen, te verbinden of door ze open te houden, kan bijgestuurd worden. Soms zijn belemmeringen te overwinnen doordat nieuwe partijen toetreden of andere middelen beschikbaar komen. Of doordat een nieuw verhaal energie losmaakt en andere partijen overtuigt. Het is een complexe opgave die met de nodige hobbels en dilemma's gepaard gaat en waarbij men constant moet zoeken naar de juiste configuratie van spelers, middelen, verhalen en de inzet van harde en zachte instrumenten.¹⁸

Aandachtspunten in de monitoring¹⁹

De kans op systeeminnovaties en doorbraken wordt vergroot als in het cluster sprake is van de volgende aandachtspunten:

- is sprake van een duidelijk, gedeeld en gezamenlijk doorleefd doel?;
- is er sprake van een gedeeld beeld van de benodigde werkstructuur en procesinrichting?;
- is iedereen die idealiter bij het cluster betrokken is ook (voldoende) betrokken?;
- wat is de complementariteit in het cluster en de rol van eenieder, is er voldoende heterogeniteit in de groep?;
- mate van samenwerking en kennisdeling met klanten, leveranciers en externe stakeholders?;
- is sprake van goed procesmanagement, voldoende middelen en is de instrumentkoffer voldoende gevuld (capaciteit, know-how, financiën en regie)?;
- adaptiviteit van het netwerk en cluster?;
- is het netwerk in staat om te leren; vooral het 2^e-orde leren (reflectie op de wijze van opgavegerichte organisatie) en 3^e-orde leren (wordt de opgavegericht aanpak 'normaal' naast een meer taakgerichte aanpak)?;
- is er ruimte voor nieuwe toetreders?

Daarbij kan ook in de monitoring gevolgd worden wat de inzet is:

- inzet op soort innovatie(s): fundamenteel onderzoek, toegepast onderzoek, experimentele, ontwikkeling (prototyping, demonstraties, pilotontwikkeling, testen en validatie), innovatie (proces-, product-, diensten- of marktinnovatie) en de diffusie van de innovatie?;
- inzet op mate van innovativiteit: van incrementeel nieuw voor het eigen bedrijf tot radicaal en nieuw van de wereld?.

11

Lerende monitoring

Leren en elkaar beter leren kennen een belangrijk aspect van de Regio Deal

Innoveren en het stimuleren van nieuwe vormen van bedrijvigheid zijn een belangrijk doel van de Regio Deal Noordelijk Flevoland. Echter voor de slaagkansen en de impact van (radicale) innovaties bestaat geen a-priori kansverdeling. Daarom is het innovatie- en ondernemerschapsbeleid steeds meer gericht op het samen leren en experimenteren. Dit is ook het vertrekpunt van de Regio Deal. Dit wordt mede ingegeven omdat de literatuur nog niet eenduidig is welke strategieën effectief zijn om de regionale economie te versterken, om regionale specialisaties te bevorderen en over de mate en wijze van faciliterend of sturend overheidsbeleid.²⁰ Ook de internationale reviews van verschillende typen

¹⁸ Geïnspireerd door [redacted] e.a., *Leren van stedelijke transformaties. Over sturingsdilemma's en veerkracht in binnenstedelijke gebiedsontwikkeling*, Platform31, Den Haag, oktober 2019.

¹⁹ Op basis van het voorafgaande en [redacted] en [redacted], *Leren van doen. Ervaringen met samenwerken in het IBP*, Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB), Den Haag, 2020; Studiegroep Interbestuurlijke en Financiële Verhoudingen, *Als één overheid. Slagvaardig de toekomst tegemoet*, Den Haag, 10 september 2020; Denktank Vereniging van Nederlandse Gemeenten, *Werkende samenwerking*, Jaarbericht 2018, Den Haag, juni 2018.

²⁰ Centraal Planbureau, *Literatuurstudie 'Effectiviteit van place-based beleid. Uitgevoerd in opdracht van de werkgroep Agenda Stad*, CPB Notitie, Den Haag, 22 december 2016; [redacted] & [redacted], *Brede welvaart en regionale ontwikkelingen*, position paper, Planbureau voor de Leefomgeving, 20 augustus 2019, blz. 4.

instrumenten binnen het I&O-beleid zoals onder andere uitgevoerd door OECD en NESTA leren dat er voor grote delen binnen het I&O-beleid geen eenduidigheid bestaat over “wat wel en wat niet werkt”.²¹

Daarbij is het bij elkaar brengen van allerlei partijen om de regionale opgave te formuleren en om de doelen, projecten, acties, samenwerkingsafspraken gezamenlijk vast te leggen, reeds een belangrijk resultaat. Het zorgvuldig beschrijven van de (regionale) opgaven, het schetsen van de geschiedenis, de eerdere interventies en wat daarvan geleerd is en een weloverwogen afweging van de projecten en acties (waarom wordt verwacht dat in deze omstandigheden voor deze doelgroep de interventies succesvol zullen zijn) zijn belangrijke stappen om resultaten te boeken en om te leren. Dit maakt het mogelijk om met alle stakeholders een gezamenlijk doel te formuleren, de commitment vast te leggen en de verwachtingen van de projecten te delen. In de complexe netwerksamenleving met een groot aantal complexe opgaven, is het niet eenvoudig om een interventie geïmplementeerd te krijgen. Het betrekken van regionale partijen bij het formuleren en vormgeven van de interventie, beginnen, leren en bijsturen is dan ook een goede strategie.²² Dit is exact het doel en de vormgeving van de Regio Deal. In de monitoring en het evalueren van de Regio Deal kan het leren, verbeteren en bijsturen daarom een belangrijk oogmerk zijn. Door middel van vragenlijsten en interviews kunnen de resultaten in de ogen van de samenwerkende partijen vastgelegd worden.²³

Leren én doen twee verschillende aspecten van Regio Deal

De Regio Deal bestaat uit een groot aantal projecten en activiteiten die uitgevoerd gaan worden om de brede welvaart in Noordelijk Flevoland te versterken. Daarnaast is het voor de monitoring van belang dat de samenwerkende partijen in de Regio Deal leren en kunnen bijsturen. Daarbij zijn ‘doen’ en ‘leren’ wel heel andere soorten activiteiten. Ze sluiten elkaar niet uit, maar de opbrengsten ervan liggen niet altijd in elkaars verlengde. Een programma dat ‘levert’ is niet altijd een programma dat veel leert.

12

Andersom geldt hetzelfde. Mislukkingen kunnen belangrijke lessen opleveren. En realiseren en leren kunnen elkaar beïnvloeden. De angst om niet te mislukken, kan leren ernstig in de weg staan. Net zoals de wil om vooral veel te leren ervoor kan zorgen dat een programma weinig directe opbrengsten oplevert. Maar het kan ook heel productief uitpakken. De wens om te leren, zorgt voor ruimte om op vernieuwende manieren aan realisatie van maatschappelijke opbrengsten te werken. Of, de inzet bij betrokkenen om tot realisatie te komen, leidt in de marge tot allerlei ongezochte maar waardevolle leeropbrengsten. Leren en realiseren gaan dus niet vanzelfsprekend samen, maar ze kunnen elkaar wel degelijk versterken.²⁴

De kenmerken van een responsieve of lerende evaluatie en monitoring van de Regio Deals

Bij een lerende monitoring geven de partijen aan wat zij beogen met de Regio Deal en hoe zij denken dat de projecten, acties en interventies daarbij helpen. Omdat elke Regio Deal uniek is, is er geen enkele benchmark om de doelmatigheid en de effectiviteit te kunnen beoordelen. Bij netwerkevaluaties – en voor de evaluatie van publiek-private samenwerking – is de reguliere evaluatiemethode met controlegroepen ook niet goed mogelijk.²⁵ De pionierende, lerende en opgavegerichte aanpak van de

²¹ [redacted] e.a., *Innoveren en ondernemen met beleid. Analytische achtergrondstudie van de beleidsdoorlichting artikel 12 (innovatie) en 13 (ondernemingsklimaat) ministerie van Economische Zaken*, Utrecht, maart 2015, blz. 6, 7.

²² [redacted], “Durf te leren”, in: *Economisch Statistische Berichten (ESB)*, jrg. 102, nr. 4745, 12 januari 2017; [redacted], [redacted] en [redacted], “Bouwstenen voor een nationale regionaal-economische strategie”, in: *Economisch Statistische Berichten (ESB)*, jrg. 103, nr. 4761, 11 mei 2018, blz. 217.

²³ [redacted] e.a., *Innoveren en ondernemen met beleid. Analytische achtergrondstudie van de beleidsdoorlichting artikel 12 (innovatie) en 13 (ondernemingsklimaat) ministerie van Economische Zaken*, Utrecht, maart 2015, blz. 7.

²⁴ [redacted], [redacted] en [redacted], *Leren van doen. Ervaringen met samenwerken in het IBP*, Nederlandse School voor Openbaar Bestuur, Den Haag, 2020, blz. 4.

²⁵ [redacted] en [redacted], “Durf te meten: Hoe evalueren we het Nederlandse evaluatiebeleid?”, in: *Me Judice*, 11 september 2017; [redacted], “Effectief transformatief innovatiebeleid lastig te meten”, in: *Economisch Statistische Berichten (ESB)*, jrg. 103, nr. 4763, 5 juli 2018, blz. 324 -326

Regio Deal moet niet in enkel en alleen meetbare doelen geperst worden. Omdat evaluaties idealiter niet als doel hebben om af te rekenen maar om te leren, kan men juist het responsief en lerend evalueren de essentie van de effectmeting van de Regio Deal laten zijn.²⁶ Een lerende en responsieve evaluatie past bij uitstek bij het experimentele en lerende karakter van de Regio Deals.²⁷ Deze reflecties zijn ook bij uitstek van toepassing voor de monitoring.

Tijdens een *reguliere* evaluatie is beleidsverantwoording het belangrijkste doel. Een *responsieve* evaluatie wordt in vergaande samenspraak uitgevoerd met de beleidsbetrokkenen. Leren is het voornaamste doel van een responsieve evaluatie: wat werkt en wat niet, en waarom? De causaliteit, de beleidstheorie of zelfs het beoogde doel, dat in een reguliere (beleids)evaluatie centraal staat, hoeft niet vooraf bekend te zijn. *Lerend evalueren* kan worden gezien als een mengvorm van een reguliere evaluatie en responsieve evaluatie (tabel 1.1). Het gaat zowel om het verantwoorden van beleidsdoelen als het aansluiten bij de leerbehoeften van de beleidsbetrokkenen, om zo optimaal te kunnen leren van de ervaringen met het beleid.²⁸

Tabel 1.1 Kenmerken van reguliere, lerende en responsieve evaluaties

	Regulier	Lerend	Responsief
Doel van evaluatie	Beleidsverantwoording gericht op doelbereik	<i>Beleidsverantwoording én leren van ervaringen om beleid en beleidsuitvoering te verbeteren</i>	Leren van ervaringen, beleid en beleidsuitvoering verbeteren
Type geproduceerde kennis	Expertkennis	<i>Co-creatie tussen expert- en praktijkkennis die leidt tot sociaal-robuste kennis</i>	Praktijkkennis
Relatie met de beleidspraktijk	Gescheiden: evaluatie en beleidspraktijk zijn strikt gescheiden om onafhankelijkheid te garanderen	<i>Geïntegreerd: evaluatie is afgestemd op beleidspraktijk op een wijze die onafhankelijkheid borgt</i>	Gefuseerd: evaluatie is onderdeel van beleidspraktijk, onafhankelijkheid is geen criterium
Doelen en kaders van de evaluatie	Vooraf vastgestelde beleidsdoelen en kaders	<i>Vooraf vastgesteld beleidsdoelen en kader en verwachtingen van beleidsbetrokkenen</i>	Verwachtingen van beleidsbetrokkenen zijn leidend voor doelen en kaders
Relevante stakeholders en hun rol	Opdrachtgever van de evaluatie, beleidsmakers wiens beleid wordt geëvalueerd. Zij verstrekken passief dat ten behoeve van het onderzoek	<i>Beleidsbetrokkenen die met de handelingsperspectieven uit het evaluatieonderzoek aan de slag gaan. Zij hebben een actieve rol in het onderzoek</i>	Alle relevante stakeholders: beleidsbetrokkenen, begunstigen en 'slachtoffers' van het beleid. Zij werken actief mee aan alle facetten van het evaluatieonderzoek

13

Bron: [redacted], [redacted] en [redacted], "Lerend evalueren: navigeren tussen verantwoorden en leren", in: *Beleidsonderzoek Online*, juli 2018.

²⁶ [redacted], "Blog: Verantwoorden, dat bepalen we zelf wel?", in: *Zorgvisie*, 24 mei 2019.

²⁷ [redacted], *Brede welvaart en economische samenhang tussen regio's*, presentatie workshop 'What Works 11-12-2019', blz. 3.

²⁸ [redacted], [redacted] en [redacted], "Lerend evalueren: navigeren tussen verantwoorden en leren", in: *Beleidsonderzoek Online*, juli 2018. Met lerend evalueren kan voorzien worden in *feedbacklegitimiteit*. De stakeholders beoordelen de besteding van publieke middelen en sturen zo nodig bij. Raad voor openbaar bestuur (Rob), *Democratische legitimiteit van samenwerkingsverbanden*, Den Haag, 19 januari 2015, blz. 7, 12, 13; Roeland Stolk e.a., *Democratische legitimiteit bij interbestuurlijke samenwerking. Knelpunten, oplossingen en een handelingsperspectief voor het Rijk*, Berenschot, Utrecht, 2018, blz. 8 en 9.

Aandachtspunten voor het lerend monitoren en evalueren

Voortdurende kritische reflectie of er in voldoende mate sprake is van:

- een gedeelde feitenbasis met betrekking tot de leerervaringen in het verleden, ervaring met deze acties en projecten, wensen van de doelgroep, etc.;
- gezamenlijke richtinggevende doelen en blijft nagedacht worden over de benodigde duur van de inzet van de interventies (is de duur van de interventie gedreven door de looptijd van de Regio Deal of golden andere argumenten).
- betrokkenheid van de juiste stakeholders (lerend monitoren en evalueren vraagt van partijen een actievere rol dan bij reguliere evaluaties);
- drijvende krachten en sleutelfiguren en waarom zij van belang zijn;
- een adequaat pallet aan instrumenten, met onder andere een duidelijke regisseur en hoogwaardig projectmanagement;
- veranderingen in doelen, aanpak en actoren tijdens de looptijd van de Regio Deal en bijsturen als dat noodzakelijk was;
- het combineren van leren en verantwoorden en zijn er voldoende waarborgen om te kunnen en te mogen leren;
- kritische tegenspraak en worden nieuwe actoren toegelaten (dit vergroot de kans op succes vergroot) en zijn de clusterafspraken en het leerproces hierop ingericht;
- reflectie op de betekenis van de coronacrisis voor de doelen, de uitvoering en de resultaten van de Regio Deal.

1.4 Aanpak en gemaakte keuzes bij ontwikkeling monitorsysteem

14

Inleiding

Het doel van de monitoring is het volgen van de voortgang in de projecten en activiteiten, om te leren en om te kunnen bijsturen. Het monitorsysteem dient een thermometer en een peilstok te zijn. De keuze is geweest om tot een zo eenvoudig mogelijk monitorsysteem te komen, dat vooral kwalitatief en flexibel is, en dat zoveel mogelijk complementair is aan de Regionale Monitor Brede Welvaart van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

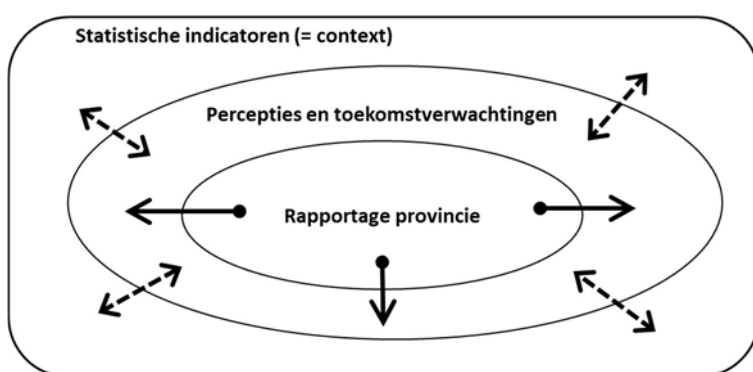
Samenhang tussen de onderdelen van het ontwikkelde monitorsysteem

Een bijzonder kenmerk van de Regio Deal Noordelijk Flevoland zijn de fysieke ingrepen (maritieme servicehaven, verplaatsing testbaan, upgrade windtunnel, e.d.) die de belangrijkste driver moeten zijn voor de versterking van de regionale economie en voor de verbeteringen in de brede welvaart in Noordelijk Flevoland. Het vergt – mede vanwege de stikstofproblematiek, bestemmingsplanwijzigingen, grondaankopen en vergunningen – een lange doorlooptijd voordat begonnen kan worden met de fysieke investeringen. Ná de start duurt het vervolgens nog lange tijd voordat de investeringen gerealiseerd zijn, de bedrijven de fysieke ontwikkelruimte gaan gebruiken en weer kunnen groeien, nieuwe bedrijven zich vestigen in de clusters en de nieuwe economische perspectieven zich materialiseren. De effecten zullen vervolgens pas na lange tijd deels zichtbaar worden in statistische indicatoren. Andere onderdelen van de Regio Deal (opleidingsvouchers, nieuwe opleidingen, e.d.) kunnen veel sneller geïmplementeerd worden. De samenwerking van alle partijen met gezamenlijke doelen en procesafspraken, het voortdurend met elkaar in gesprek blijven en het kunnen bijsturen is een belangrijk aspect van de Regio Deal en het monitorsysteem moet daarbij aansluiten.

De rapportage van de provincie (realisatie fysieke investeringen, aantal innovatieve samenwerkingsprojecten, onderwijsvernieuwingen, aantal verstrekte vouchers, e.d.) beschrijft het meest direct de stappen, projecten, activiteiten en effecten binnen de Regio Deal. Dit is dan ook een belangrijk onderdeel van het monitorsysteem. De stappen, projecten, activiteiten en effecten in de

provinciale rapportage zullen in tweede instantie naar verwachting effect hebben op de percepties en toekomstverwachtingen van de direct betrokkenen. Het is van belang om in de drie pijlers regelmatig te reflecteren op de gedeelde doelen, procesafspraken, percepties en toekomstverwachtingen e.d. en dit onderdeel te laten zijn van de monitoring. De projecten, activiteiten, stappen, gedeelde doelen, samenwerkingsafspraken, percepties en toekomstverwachtingen beïnvloeden in derde instantie de geselecteerde statistische indicatoren en de context zoals deze ook blijkt uit de statistische indicatoren beïnvloedt de percepties, toekomstverwachtingen, doelen, wijzen van samenwerken, stappen, acties en projecten (zie figuur 1.1).

Figuur 1.1 Samenhang tussen de gegevens in het monitoringsysteem

In de rapportage van de provincie, de percepties en toekomstverwachtingen en de statistische indicatoren ligt de nadruk op de drie kernthema's van de Regio Deal: ruimtelijke investeringen en ontwikkelingen, innovatieve bedrijvigheid en talentontwikkeling. Bij de keuze van de statische indicatoren voor de nulmeting en vervolgmetingen zijn indicatoren gekozen die zo direct mogelijk de ontwikkeling in de kernthema's zichtbaar kunnen maken.

15

Combinatie van statistische indicatoren en percepties

Het kenmerk van de Regio Deal Noordelijk Flevoland is een sterke nadruk op fysieke interventies. Namelijk, de realisatie van een nieuwe buitendijkse servicehaven en een binnendijks bedrijventerrein in Urk. Mede naar aanleiding van de stikstofproblematiek is onzeker wanneer op Urk de servicehaven in gebruik genomen kan worden. De andere fysieke ingreep is het verhuizen van de testbaan van de RDW naar Marknesse, het verlengen van de testbaan en het upgraden van de Duits Nederlandse Windtunnel in Marknesse. Wanneer deze fysieke ingrepen gerealiseerd zijn, is momenteel nog hoogst onzeker.

Beide fysieke ingrepen betekenen dat de output- en outcome-effecten van de Regio Deal Noordelijk Flevoland pas geruime tijd ná het realiseren van de fysieke ingrepen gemeten kunnen worden. De andere prioriteit, de verduurzaming van de IJsselmeervisserij, is minder gebaseerd op een majeure fysieke ingreep.

Om de (verwachte) output- en outcome-resultaten in de nulmeting en de monitoring mee te nemen, worden in het monitorsysteem en in de nulmeting percepties en toekomstverwachtingen van direct betrokkenen en leerlingen opgenomen. Dit vanuit de gedachte dat de ambities van de Regio Deal gedurende de voorbereiding en realisatie van de fysieke ingrepen diverse actoren al kunnen stimuleren en kunnen zorgen voor veranderende perspectieven en percepties. De veranderende perspectieven en percepties van de actoren vanwege de Regio Deal kunnen gemeten worden. Er kan een nieuwe wind gaan waaien met betrekking tot (nieuwe) bedrijfsactiviteiten, innovaties en talentontwikkeling. Dit kan in de vorm van veranderende verwachtingen en percepties in de nul- en vervolgmetingen gemeten worden als verwachte resultaten. Het voortdurende gesprek van alle betrokkenen per pijler is ook van

belang om de vinger aan de polsen om te kunnen bijsturen. Zijn de gezamenlijke doelen nog steeds hetzelfde, zijn alle belangrijke actoren betrokken, wordt op tijd bijgestuurd, wordt op constructieve wijze geleerd, et cetera.²⁹ De veranderende mindset van alle actoren, nieuwe vormen van samenwerking tussen de actoren, de veranderende perspectieven zouden uiteindelijk zelfs wel eens een groter effect kunnen hebben dan de feitelijke fysieke ingrepen (zie de vragenlijst in bijlage 1 en 2).

Vergelijking met andere regio's

De meest directe mogelijke resultaten van de Regio Deal (bedrijvigheid, banen, talentontwikkeling) kunnen ook belicht worden door de ontwikkeling in de geselecteerde statistische indicatoren te vergelijken met andere regio's. Zo daalt in alle regio's de komende jaren het aantal laagopgeleiden als percentage van de beroepsbevolking. De vergelijking van deze ontwikkeling in Noordelijk Flevoland met die in andere regio's kan zichtbaar maken dat deze ontwikkeling in Noordelijk Flevoland langzamer of sneller verloopt dan in 'vergelijkbare regio's'. Mocht de ontwikkeling – ondanks de Regio Deal – in Noordelijk Flevoland langzamer verlopen dan in 'vergelijkbare regio's' dan kan bijgestuurd worden en kunnen bepaalde aspecten van de Regio Deal, of andere beleidsinstrumenten, aangescherpt of geïntensiveerd worden.

Als 'vergelijkbare' regio's zijn geselecteerd de Corop-regio's: Zuidoost Friesland en Noord-Overijssel. In het monitoringsysteem, de nulmeting en vervolgmetingen worden statistische indicatoren, en hun ontwikkeling, meegenomen van:

- gemeente Urk;
- gemeente Noordoostpolder;
- Noordelijk Flevoland (Corop-plus regio);
- Flevoland Midden (Corop-plus regio);
- Flevoland (provincie en Corop-regio);
- Zuidoost Friesland (Corop-regio);
- Noord-Overijssel (Corop-regio);
- Nederland.

16

De vergelijking van de statische indicatoren voor Noordelijk Flevoland met die van 'vergelijkbare' regio's heeft alleen betekenis in de vervolgmetingen. De vergelijking van de statistische indicatoren per regio in de nulmeting heeft geen betekenis door de verschillen in absolute niveaus. De mutatie ná de nulmeting in de regio's – zichtbaar in de vervolgmetingen – kan wél geduid worden en kan gebruikt worden om bij te sturen.

Meting met en van provincie, onderwijsinstellingen, leerlingen en ondernemers

Het is van belang dat de Regio Deal van de direct betrokkenen wordt en is. De beoogde effecten van de Regio Deal moeten voor alle betrokkenen gaan leven en de metingen moeten niet alleen een formele en papieren exercitie zijn. Daarom maakt de kwalitatieve en kwantitatieve rapportage van de provincie met de resultaten van de samenwerking tussen de stakeholders in de pijlers een belangrijk onderdeel uit van de monitoring. Als de Regio Deal van alle betrokkenen is, mag zelfs verwacht worden dat de beoogde effecten van de Regio Deal sneller en beter gerealiseerd gaan worden. Dit is mede een reden om samen te werken met de onderwijsinstellingen Windesheim en Friese Poort, om leerlingen en studenten een rol te geven in de nulmeting, en om verwachtingen en percepties van de stakeholders een rol te geven in de nulmeting en toekomstige vervolgmetingen.

²⁹ Zie de aandachtspunten in paragraaf 1.3.

Complementariteit met de Regionale Monitor Brede Welvaart

In de regionale Monitor Brede Welvaart van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) wordt de brede welvaart van gemeentes, provincies en COROP-gebieden in kaart gebracht. Aan de hand van meer dan veertig indicatoren geeft de monitor een breed en divers beeld van de staat en ontwikkeling van de regionale samenleving en de ontwikkeling in de brede welvaart. In de monitor wordt de brede welvaart beschreven aan de hand van de trendmatige ontwikkeling gedurende de afgelopen acht jaren (de middellange termijn: 2012–2019) en de meest recente jaarlijkse verandering.³⁰

Deze brede welvaartsmeting van het CBS kan deels ook gebruikt worden als nulmeting voor de Regio Deal Noordelijk Flevoland. De kracht van de Monitor Brede Welvaart is dat daarin indicatoren voor 'hier en nu' en 'later' zijn opgenomen. Daarmee worden keuzes en afruilen expliciet en komen ook inzichten beschikbaar om de Regio Deal bij te sturen (zie bijlage 3).

De regionale indicatorenset Brede Welvaart bevat ook indicatoren over tevredenheid, percepties, gezondheid, veiligheid en milieu. Als de Regio Deal Noordelijk Flevoland succesvol is, zullen op lange termijn deze indirecte effecten van de Regio Deal op de brede welvaart zichtbaar worden. Daarnaast zijn er ook brede welvaartsindicatoren in de Regionale Monitor Brede Welvaart die het meest direct aansluiten bij de beoogde primaire effecten van de Regio Deal. Het zijn de indicatoren die iets zeggen over materiële welvaart, ondernemerschap, vernieuwing, innovatie, banen en talentontwikkeling. De indicatoren uit de regionale monitor Brede Welvaart die betrekking hebben op materiële welvaart, ondernemerschap, vernieuwing, innovatie, banen en talentontwikkeling zijn:

- mediaan besteedbaar inkomen,
- bruto binnenlands product,
- netto arbeidsparticipatie,
- bruto arbeidsparticipatie,
- hoogopgeleide bevolking,
- werkloosheid,
- vacaturegraad,
- mediaan vermogen van huishoudens,
- arbeidsduur per week.

17

Omdat Noordelijk Flevoland een COROP-plus regio is, moeten voor Noordelijk Flevoland de scores gewogen samengesteld worden uit de afzonderlijke scores van de gemeente Urk en de gemeente Noordoostpolder.³¹

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2, 3 en 4 beschrijven kwalitatief de kenmerken, verwachtingen en het aantal bedrijven e.d. van de drie pijlers van de Regio Deal. Achtereenvolgens het Maritieme Cluster Urk (hoofdstuk 2), het Mobiliteit en Infrastructuur Testcentrum (hoofdstuk 3) en de IJsselmeervisserij (hoofdstuk 4). Hoofdstuk 5 beschrijft het ontwikkelde monitorsysteem voor de Regio Deal Noordelijk Flevoland, de resultaten van de nulmeting en gaat in op de mogelijke vervolgmetingen.

³⁰ <https://dashboards.cbs.nl/rmbw/regionalemonitorbredewelvaart/>; Centraal Bureau voor de Statistiek, *Technische toelichting op de regionale Monitor Brede Welvaart 2020*; Centraal Bureau voor de Statistiek, *Monitor Brede Welvaart & Sustainable Development Goals 2019*, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2019; Edwin Horlings en Jan-Pieter Smits, *Conceptueel kader voor een regionale monitor brede welvaart*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag, september 2019.

³¹ Voor de vervolgmetingen kan ook het Centraal Bureau voor de Statistiek verzocht worden om voor de COROP-plus regio Noordelijk-Flevoland de relevante scores vast te stellen.

In de bijlagen zijn de vragenlijsten opgenomen die de studenten van de Hogeschool Windesheim hebben gebruikt (bijlage 1) en de leerlingen van het ROC Friese Poort (bijlage 2). Omdat in de nulmeting en vervolgmetingen ook gebruikt gemaakt kan worden van enkele indicatoren van Regionale Monitor Brede Welvaart zijn alle indicatoren opgenomen in bijlage 3.

2 Maritiem Cluster Urk

2.1 Inleiding

Het Maritiem Cluster Urk is het economische cluster verbonden aan de maritieme bedrijvigheid op Urk. Met een lange voorgeschiedenis moet het cluster een bijdrage leveren aan de structuurversterking van de regio op het gebied van nautische en maritieme producten en diensten. Groei, verbreding en innovatie zijn voor het maritiem cluster noodzakelijk voor een duurzame ontwikkeling. Groei, verbreding en innovatie zijn nodig om de concurrentiepositie van de maritieme bedrijvigheid op Urk te behouden en te versterken, en om tot de top van Nederland te blijven behoren.³²

De toekomst van het Maritiem Cluster Urk is gebaseerd op de speerpunten: innovatie, kennis/onderwijs en businessontwikkeling. Hiervoor zijn de volgende doelen opgesteld:

- het versterken van de organisatie van het Maritiem Cluster Urk zelf door middel van clustervorming, samenwerking en gezamenlijke slagkracht in acquisitie, marketing, lobby, kennisuitwisseling en innovatie;
- kennisontwikkeling en innovatie op het gebied van schoon, slim en veilig varen door onder andere samenwerking met kennis- en onderzoeksinstituten en met maritieme clusters buiten Urk;
- talentontwikkeling door versterking en verbreding van het maritieme onderwijs;
- kennisdelen met de ambitie om het innovatie- en groeivermogen van het maritieme midden- en kleinbedrijf te versterken en Urk op maritiem gebied nog beter internationaal te profileren.³³

Door onderlinge verbondenheid, uitwisseling van kennis en informatie over marktontwikkelingen, het stimuleren van (inhoudelijke) innovatie (bijvoorbeeld nieuwe scheepsmotoren, zelfvarende schepen, duurzame productietechnieken, slimme ICT-systemen, et cetera) en een versterking van de lokale opleidingsmogelijkheden wordt beoogd dat ook maritieme bedrijven elders een vestiging op Urk gaan overwegen. Dit alles moet bijdragen aan verbreding en versterking van de Urker economie zodat het lokale maritieme bedrijfsleven optimaal kan renderen en voldoende werk kan bieden aan middelbaar en hoger opgeleid technisch personeel.³⁴

19

2.2 Bedrijven

Kenmerken bedrijven

Urk heeft een unieke ligging aan een van de drukste vaarroutes van Nederland.³⁵ Het feit dat de haven van Urk gelegen is aan het IJsselmeer biedt door het zoete water en de rustiger golfslag voordelen ten opzichte van de zeehavens. Wel is voor de toekomst van belang dat de sluis in de Afsluitdijk geen barrière wordt voor grotere schepen die onderhouden of verbeterd kunnen worden op Urk. Door de visserijtraditie op Urk en de gunstige ligging ligt de oorsprong van het Maritiem Cluster Urk in de visserij. Dit heeft zich de laatste decennia verbreed naar de visverwerkende industrie, de scheepsbouw (re-fit) en nautische dienstverlening. Het cluster is de motor van de brede welvaart op Urk en in de regio, een hefboom voor een sterkere economie en een vliegwiel voor meer innovatiekracht. Het maritieme cluster is gebouwd rond enkele grote internationale bedrijven die soms al generaties

³² Rijksoverheid, *Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Kamerstuk, 19 juli 2019, blz. 2 en 3.

³³ Urk Maritime, *Eindverslag ZZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020.

³⁴ Urk Maritime, *Over ons*, <https://www.urkmaritime.nl/over-ons>, geraadpleegd januari 2021.

³⁵ Urk Maritime, *Eindverslag ZZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020.

koploper zijn in hun specifieke niche. Deze bedrijven, met Urk als uitvalsbasis, behoren tot de mondiale top.³⁶

Het Maritiem Cluster Urk bestaat uit bedrijven op het gebied van scheepsbouw, maritieme toelevering en dienstverlening, de Visserij Coöperatie Urk (VCU), onderwijs- en kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties.³⁷ Een aantal jaren geleden is de Bedrijvenkring Urk (BKU) met een groot deel van deze bedrijven 'Urk Maritime' gestart met steun van de gemeente Urk. Het doel van het cluster is om het netwerken en het delen van kennis en ervaringen binnen de Urker maritieme sector te versterken, zich gezamenlijk te presenteren en profileren op beurzen en om zo Urk als maritiem centrum beter op de kaart te zetten.³⁸

Het Maritiem Cluster Urk bouwt daarop voort. In totaal zijn negentien bedrijven en kennisinstellingen lid van Maritiem Cluster Urk. De volwassenen die in najaar 2020 een bijscholingscursus volgden aan ROC Friese Poort verwachten dat De Flux, Hartman Marine Group, Braveheart Marine, Balk Shipyard, Piet Brouwer Elektrotechniek, machinefabriek VCU TCD, de Visserij Coöperatie Urk en Oliehandel Hoekman kunnen uitbreiden als de servicehaven en het bedrijventerrein zijn gerealiseerd. Binnen het Maritiem Cluster Urk zijn ook twee kennisinstellingen actief. Het Berechja College (basisonderwijs) biedt voor de vmbo-leerling een – in Nederland uniek – profiel aan: Maritiem & Techniek. Dit is een goede voorbereiding op de maritieme mbo-opleidingen van ROC Friese Poort op Urk. Met de samenwerking tussen de onderwijsinstellingen wordt een doorlopende leerlijn gerealiseerd.³⁹

De organisatie van het cluster vindt plaats onder de vlag van de Bedrijvenkring Urk, en kan rekenen op de inzet van de verenigingsmanager voor een paar uur in de maand. De inzet van een ambassadeur – momenteel gefinancierd door de provincie Flevoland – moet het Maritiem Cluster Urk nationaal en internationaal nog steviger op de kaart zetten. Ook de businessdeveloper (werkzaam via Horizon en eveneens momenteel gefinancierd door de provincie Flevoland) vervult een belangrijke rol in de ondersteuning van de maritieme bedrijven.⁴⁰

Percepties en toekomstverwachtingen⁴¹

Het grootste gedeelte van de Urker ondernemers is lid van het Maritiem Cluster Urk. Ondernemers die vaak al jarenlang gezamenlijk optrekken om de Urker maritieme bedrijvigheid door middel van gezamenlijke beurzen beter te profileren. Kleine bedrijven maken soms de afweging om vanwege tijdgebrek en beperkte financiële middelen geen lid te worden. Volgens de stakeholders is niet het aantal bedrijven bepalend voor het succes van het Maritiem Cluster Urk maar de complementariteit tussen de bedrijven en hun wil om kennis te delen en samen te werken. De uitbreiding van het cluster met enkele grote bedrijven die als fabrikant of toeleverancier complementair zijn aan de bestaande leden van het cluster zou wel een aanwinst zijn.

De stakeholders kunnen in allerlei toonaarden het doel van het Maritiem Cluster Urk en de Regio Deal uiteenzetten. *“Wij zien heel veel mogelijkheden voor de kennis die wij hier hebben, maar die kennis en kunde moet gebundeld worden; er is heel veel potentieel op Urk, maar dat benutten we nu niet optimaal”*. *“Ik hoop dat de Regio Deal zorgt voor groeistimulering”*. *“De toezeggingen die zijn gedaan en de beschikbare budgetten zijn best wel indrukwekkend”*. *“Er ontstaan kansen om andersoortige en*

³⁶ Rijksoverheid, *Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Kamerstuk, 19 juli 2019, blz. 2; Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 10.

³⁷ Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018.

³⁸ Urk Maritime, *Eindverslag ZZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020.

³⁹ Urk Maritime, *Eindverslag ZZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020.

⁴⁰ Urk Maritime, *Eindverslag ZZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020.

⁴¹ In kaart gebracht door de studenten van de Hogeschool Windesheim (zie bijlage 1) en de volwassen deelnemers aan de bijscholingscursus SW5 van ROC Friese Poort (zie bijlage 2).

grootschalige projecten te gaan doen". "Tijdens de gezamenlijke beurzen hebben wij ideeën opgedaan en contacten gelegd. Maar wij zitten praktisch klem om de groei te realiseren".

Door een gezamenlijke positie in te nemen naar de buitenwereld, kan Urk zich beter profileren dan nu het geval is. Op die manier kan ook meer werk binnengehaald worden. Door een intensievere samenwerking kunnen complexere, interdisciplinaire projecten verworven worden en kunnen nieuwe klanten bediend worden.

- *"Als maritiem cluster wil je ervoor zorgen dat er werkgelegenheid naar Urk toekomt. We hebben de handen ineengeslagen en gedacht van 'zou het niet verstandig zijn om een cluster specifiek voor de maritieme kant te vormen en vooral naar buiten te treden als oplossing om meer werk naar Urk te halen. Het was nog niet eens het eerste uitgangspunt om al dat werk fysiek op Urk te gaan uitvoeren, maar wel om samen te proberen bepaalde klussen binnen te krijgen"*
- *"Het belangrijkste is dat wij met meerdere Urker bedrijven, met allemaal een eigen discipline, kunnen deelnemen aan een project".*
- *"In onze sector krijg je wel eens een aanvraag voor iets wat wij helemaal niet kunnen. Praktisch niet, of qua grootte of qua complexiteit van het project niet. Als je er samen naar gaat kijken, dan is er ineens veel meer mogelijk".*
- *"Meer innovatie door kennis te koppelen en meer bedrijven aan één project te laten werken in plaats van ieder voor zich".*
- *"Wij hebben door deel te nemen aan Urk Maritiem nieuwe klanten opgedaan. Ook eventueel door collega-ondernemers hier, maar vooral de deelname aan beurzen heeft ons in het maritieme wereld een gezicht gegeven."*

De ondernemers merken dat de samenwerking steeds beter tot stand komt, men weet elkaar te vinden, spreekt elkaar en trekt waar dat kan samen op. Met name de samenwerking in een multidisciplinair project wordt gezien als een positieve ontwikkeling. Door deze samenwerking en door de gezamenlijke presentatie worden nieuwe klanten en projecten aangetrokken. Als deze ontwikkeling doorgezet wordt, en de Regio Deal hierbij een rol speelt, zijn de meeste stakeholders tevreden over de Regio Deal. Wel kan de profilering naar de buitenwereld nog beter. *"De clustervorming onderling gaat hartstikke goed, maar de clustervorming naar buiten kan beter en het clusterverhaal kan nog meer naar buiten worden gebracht."*

Voor de betere profilering naar de buitenwereld zien de stakeholders een duidelijke rol voor het boegbeeld (Harm Post) en de business developer (Karin Senf). *"Iedereen heeft zijn eigen contacten en eigen ervaring en het is altijd handig om iemand van buitenaf te hebben die met een helikopterview dingen linkt en aan elkaar koppelt"*. Men is over het algemeen enthousiast over het boegbeeld en de business developer. *"Naar de groep toe is het een goede stap om één centraal aanspreekpunt te hebben als boegbeeld"*. *"Na een kwartiertje kennismaken, wist ik genoeg: dit is wel een boegbeeld, ja"*. Wel blijft het belangrijk om de rol en werkzaamheden van het boegbeeld en de business developer onder de aandacht te brengen.

2.3 Fysieke uitbreiding met servicehaven en bedrijventerrein

Kenmerken uitbreiding

Omdat er op Urk geen meter bedrijfsgrond meer beschikbaar is, kunnen bedrijven niet groeien en kunnen zich geen nieuwe (maritieme) bedrijven op Urk vestigen. Daarom is de ontwikkeling van de nieuwe buitendijkse haven (Port of Urk) zowel binnendijks als buitendijks, dé sleutel naar verdere

versterking van het Urker maritieme vestigingsklimaat.⁴² Om bedrijven in de maritieme sector in Noordelijk Flevoland vast te houden en uitbreidingsmogelijkheden te bieden, wordt de nieuwe Maritieme Servicehaven Noordelijk Flevoland (MSNF) gerealiseerd.⁴³ De gemeente Urk realiseert het complementaire binnendijkse bedrijventerrein. Pas wanneer de buitendijkse haven en de ontwikkeling van het binnendijkse bedrijventerrein gerealiseerd zijn, is er ruimte om nieuwe bedrijvigheid naar Urk te trekken. Dan kunnen ook (nieuwe) joint-ventures ontstaan tussen de Urker bedrijven onderling en met bedrijven buiten Urk waar nu al mee samengewerkt wordt.⁴⁴ De ontwikkeling van de nieuwe servicehaven biedt ruimte voor groei. De nieuwe haven moet de groei en de vraag van maritieme dienstverleners faciliteren en richt zich daarom op activiteiten zoals het (af)bouwen van jachten, onderhoudswerkzaamheden aan luxejachten en vissersboten, dienstverlening bij waterbouw en offshore activiteiten, maritieme innovatie en productontwikkeling. Maar er is ook ruimte voor kleinere reparaties, refits en aanverwante maritieme dienstverlening zoals duiken en taxaties. Ook is de ontwikkeling belangrijk voor onderaannemers en toeleveranciers uit de regio.⁴⁵

Percepties en toekomstverwachtingen

Ondernemers zijn tevreden als de Regio Deal voor meer werk zorgt op Urk. Door de ontwikkeling van de buitendijkse haven moet de werkgelegenheid een boost krijgen om iedereen van passend werk te kunnen voorzien: *“Wij hopen met de Regio Deal meer werk naar Urk te kunnen toetrekken”. “Je kunt nog zoveel leuke clusters of initiatieven hebben, maar als die buitendijkse haven er niet komt, dan wordt het toch een beetje lastig”*. Volgens de deelnemers aan het volwassenonderwijs SW5 aan ROC Friese Poort zijn – naast goede service en kwaliteit – de servicehaven en het bedrijventerrein (beide zijn even belangrijk en horen bij elkaar) nodig om de toppositie van de Urker maritieme sector te behouden en te versterken.

22

Men is het erover eens dat de buitendijkse service haven zo snel mogelijk moet komen. De verwachtingen zijn hooggespannen. De buitendijkse haven moet een boost geven aan de werkgelegenheid op Urk en het imago van de sector. Het wachten hierop duurt voor de meeste ondernemers te lang, omdat het andere beoogde ontwikkelingen in de weg staat: *“Er wordt al jaren geroepen over die buitendijkse haven, maar hij ligt er gewoon nog steeds niet en dan kun je ook niks. We kunnen blijven opscheppen met ‘we gaan dit doen en we gaan dat doen’, maar zolang het niet fysiek losgaat, kun je niks plannen”*. Ook de volwassen op cursus bij ROC Friese Poort hebben hooggespannen verwachtingen. De servicehaven en het bedrijventerrein zal leiden tot meer werk, meer bedrijvigheid en weer ruimte voor Urker bedrijven om te groeien. *“Voor de lange termijn – niet specifiek voor mijn bedrijf – is de haven en het bedrijventerrein een must”*.

2.4 Werkgelegenheid en arbeidsmarkt

Kenmerken werkgelegenheid en arbeidsmarkt

De bevolking van Urk groeit sterk, het aantal jongeren neemt toe, maar er is ook sprake van een aanzienlijke vergrijzing. Verder vallen de groeiende beroepsbevolking, de hoge arbeidsparticipatie, de arbeidsmoraal en de grote maatschappelijke participatie op. De beroepsbevolking van Urk wordt gekenmerkt door relatief veel laag en middelbaar opgeleiden.⁴⁶

⁴² Urk Maritime, *Eindverslag ZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020.

⁴³ Provincie Flevoland, *Begroting 2020*, s.l., 2020.

⁴⁴ Urk Maritime, *Eindverslag ZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020.

⁴⁵ Provincie Flevoland, *Maritieme Servicehaven Noordelijk Flevoland*, s.l., 2020.

⁴⁶ Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 11 en 13.

Door de samenwerking binnen Urk Maritime groeide het aantal medewerkers van 210 fte begin 2017 naar 359 fte eind 2019; een groei van 71 procent. Hierin is de groei van de nieuwe leden (Berechja College, Hartman Shipbuilding, Port of Urk BV en ESU) nog niet meegerekend. Het aantal HBO'ers in dienst bij leden van Urk Maritime is gestegen van 19 HBO'ers begin 2017 naar 45 HBO'ers eind 2019; een toename van 137 procent.⁴⁷ Er lijkt dus ruimte en behoefte te zijn voor verdergaande talentontwikkeling. De Regio Deal moet deze ontwikkeling versterken.

Vanaf 2020 zal verder uitvoering gegeven worden aan het bredere economische programma van de provincie Flevoland, waar het Maritiem Cluster Urk ook gebruik van kan maken. Aansluitend bij de behoeften van ondernemers en de kenmerken van het ecosysteem wordt ingezet op de versterking van ondernemerschap en de groei van het midden- en kleinbedrijf. Het doel is de groei van de regionale economie en de verbetering van het vestigingsklimaat waardoor nieuwe banen worden gecreëerd. Het Economisch Programma kent vier programmalijnen: Financiering & Support, Internationalisering, Ondernemerscultuur en de Human Capital-agenda.⁴⁸ Ten behoeve hiervan komen ondernemers uit deze regio ook in aanmerking voor de MIT-regeling. Speciaal voor maritieme maakinnovaties is deze subsidieregeling ook opengesteld.

De economische waarde van het maritiem cluster is niet alleen lokaal, maar heeft ook voor Nederland een belangrijke toegevoegde waarde. De maritieme dienstverlening op Urk staat hoog aangeschreven, waardoor bedrijven op Urk zelf ook hun werkzaamheden op Urk willen en kunnen houden (in plaats van werkzaamheden te verplaatsen naar lagelonenlanden).⁴⁹

Percepties en toekomstverwachtingen

De deelnemers van de bijscholing van het ROC Friese Poort tonen geen enkele aarzeling. De buitendijkse haven en het bedrijventerrein zorgen voor nieuwe beroepsperspectieven voor de Urkers en men verwacht dat meer jongeren zullen kiezen voor een baan in de maritieme bedrijvigheid. Omdat het dichterbij huis is, omdat meer bedrijven die er gaan komen, zullen zorgen voor meer werk en omdat velen niet meer hun toekomst in de vis zoeken. Men kent 'vijftien', 'tien', 'veel', 'meerdere' en 'genoeg' jongeren die een nautische opleiding volgen of willen gaan volgen.

Het goed opleiden of omscholen van personeel is essentieel. *"De regio moet toekomst hebben, we hebben hier heel veel jongeren en die moeten straks werk hebben. Als we (op Urk) op deze voet doorgaan is dat er straks niet."* De Urker ondernemers merken namelijk dat het de laatste jaren moeilijker wordt om aan voldoende goed personeel te komen. Deels omdat de vraag naar Urker werknemers hard stijgt en men voor andere bedrijfstakken kiest, maar ook omdat er is een gebrek is aan vakmensen, het werk zeer is specifiek of te moeilijk, en Urk lastig is te bereiken.

- *"We zien dat het steeds onaantrekkelijker wordt om met je handen te werken, dus dat gaat flink achteruit. Het trekt niet."*
- *"Het is best moeilijk om aan personeel te komen, vooral in ons vak. Het is zeer gespecialiseerd werk. Je hebt iemand nodig met elektronica kennis, een stukje communicatiekennis en iemand moet bereid zijn om aan boord van een schip te werken met verschillende reistijden. Een schip komt niet netjes tussen acht en vijf binnen. Daar zit gewoon een hele andere wereld tussen."*
- *"Urk heeft wel een naam. Maar tegelijkertijd is Urk best lastig bereikbaar. Voor je gevoel ligt Urk best wel ver weg van alles. Voor veel mensen ligt Urk in een uithoek."*

⁴⁷ Urk Maritime, *Eindverslag ZZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020, blz. 9.

⁴⁸ Provincie Flevoland, *Begroting 2020*, s.l., 2020.

⁴⁹ Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 11.

2.5 Vernieuwing, innovatie en talentontwikkeling

Kenmerken vernieuwing en innovatie

Bedrijvenkring Urk, Urk Maritime en ROC Friese Poort werken samen om te komen tot kennisdeling, innovaties en businessontwikkeling. Kennisontwikkeling en kennisuitwisseling (theorie en praktijk) vinden plaats op Urk zelf.⁵⁰ Urk kan niet zonder goede maritieme opleidingen, waaronder scheepsbouwopleidingen. De vestigingen van ROC Friese Poort op Urk en in Emmeloord bieden meerdere maritiem-technische opleidingen aan, waaronder een aantal specifieke opleidingen die onder andere relevant zijn voor de scheeps- en jachtbouw. Het Berechja College op Urk is één van de vier unieke aanbieders van het profiel Maritiem en Techniek in Nederland. Samen met ROC Friese Poort is er een doorlopende leerlijn van maritiem VMBO naar MBO. Leerlingen van profiel MaT krijgen onderwijs op de locatie van ROC Friese Poort. Er wordt landelijk samengewerkt aan examenontwikkeling voor dit profiel. Dit heeft geresulteerd in een toename van leerlingen bij Berechja College met bijna honderd extra nieuwe aanmeldingen; een toename van 20 procent. Daarnaast is het VMBO-profiel MaT in schooljaar 2019-2020 toegenomen met vijftientwintig procent.⁵¹

Het Maritieme MBO-onderwijs van ROC Friese Poort is met name voor volwassenonderwijs doorontwikkeld. Er is een combinatie van afstandslernen en BBL (werken-leren) ontstaan. Het zogenaamde hybride leren. Een combinatie van het online aanbieden van onderwijs en fysieke contacten. Voor Marcom is een 'blended learning' online module ontwikkeld. De onderwijsinhoud is afgestemd met de branche via de Onderwijs Advies Raad en via Urk Maritime. Op verzoek van de Urk Maritime-leden zijn er met diverse maritieme bedrijven op Urk en in de regio gesprekken gevoerd over het aanbieden van maritiem technische onderwijs op Urk en in Emmeloord. Dit heeft geresulteerd in op maatwerk cursussen lassen en elektro aan boord. In 2020 zal dit een vervolg en een uitbreiding krijgen en verder worden ingebed. Daarmee wil ROC Friese Poort uitgroeien tot de maritieme opleider van midden Nederland.⁵²

Percepties en toekomstverwachtingen

Ondernemers zijn tevreden als het onderwijs en de talentontwikkeling worden aangepakt, om zo jongeren een beter toekomstperspectief te bieden. Voor sommige stakeholders is het onderwijs en de talentontwikkeling het belangrijkste onderdeel van de Regio Deal. *"Het grootste deel moet naar het talent gaan, dus naar de jongeren. Dat de jongeren een goeie kans krijgen en dat de bedrijven er profijt van krijgen om de jongeren een goeie plek te bieden. Zoals goede stageplekken."* *"Onderwijs is wat mij betreft in de Regio Deal één van de belangrijkste dingen die er gebeuren moet. We moeten dat veel meer richting het maritiem onderwijs en richting de maritieme praktijk zien te krijgen"*.

Over de samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en het onderwijs is men overwegend positief. Met een uitbreiding van de scholingsfaciliteiten kan meer praktijkgericht onderwijs aangeboden worden dat aansluit bij de behoeften van bedrijven.

- *"Een pluspunt is dat we vanuit Maritiem Cluster Urk intensiever zijn gaan samenwerken met het ROC. Dat kun je alleen bewerkstelligen als je goed contact hebt met elkaar en omdat je elkaar goed kent"*.
- *"Ik werk samen met onderwijsinstellingen om de studenten een stageplek en vervolgens een vaste baan aan te bieden. We hebben altijd wel stagelopers, onder andere van Friese Poort. Wij doen heel veel met schoolverlaters en bieden ze de kans om zo goed mogelijk door te groeien."*

⁵⁰ Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 11.

⁵¹ Urk Maritime, *Eindverslag ZZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020.

⁵² Urk Maritime, *Eindverslag ZZL-project Versterken Urk Maritiem 2016-2019*, s.l., maart 2020.

- *“Zodat je op scholen op voorhand al laat zien welke mogelijkheden er allemaal zijn. Ik denk dat er best wel veel bedrijven zijn die bij het gemiddelde publiek niet echt bekend zijn wat zij precies doen en wat voor potentiële arbeidskansen daar liggen. Dus de samenwerking zal vooral moeten bestaan uit de presentatie van het bedrijfsleven naar de scholen”.*
- *“De samenwerking met het ROC is het voordeel van de Regio Deal. Anders zou ik nooit met het ROC in gesprek zijn gegaan”.*
- *“De plannen voor het onderwijs zijn heel ambitieus. Als de helft daarvan gehaald wordt, gaat bij mij de vlag uit”.*

Men is over het algemeen tevreden over de scholing van jongeren. Goede stageplekken helpen om talent te ontwikkelen. Er kunnen door middel van het Maritiem Cluster Urk nog wel stappen gezet worden om deze te optimaliseren. Er kan meer ingezet op de informatievoorziening naar nieuw talent. Een ondernemer stelt bijvoorbeeld voor om een kenniscentrum op te richten en een ander stelt voor om bedrijven presentaties te laten geven op scholen. Men merkt op dat over het algemeen de (bij)scholing vanaf 25 jaar stagneert. Permanente educatie is nog geen gewoonte. Toch wordt er ook meer doorgestudeerd en gebruik gemaakt van de opleidingstegoedbonnen. De volwassen deelnemers aan de bijscholing SW5 van het ROC Friese Poort hebben allemaal gehoord van het Scholingsfonds (*“zeer mooie regeling”*), zijn zelf bezig met bij- en omscholing en kennen mensen (soms omdat men er zelf gebruik van maakt) die de opleidingstegoedbon gebruiken.

Het succes van het Scholingsfonds Maritiem Noordelijk Flevoland en de tegoedbonnen blijkt ook uit de provinciale evaluatie. Eind 2020 is de 350-ste tegoedbon versterkt en is € ½ miljoen uitgekeerd aan tegoedbonnen. Het scholingsfonds draagt in veel gevallen bij aan het versterken van de arbeidsmarktpositie van de gebruikers.⁵³ *“Makkelijke regeling en werkt goed (opleidingsvouchers). Mooi tool. Het doorleren komt van beide kanten. Zowel de werknemer als werkgever heeft voldoende animo om door te studeren”.*

25

⁵³ Provincie Flevoland, *Rapportage evaluatie Scholingsfonds*, Lelystad, september 2020; Regio Nieuws Persbureau Almere, *Scholingsfonds Maritiem Noordelijk Flevoland groot succes*, 12 januari 2021

3 Mobiliteit en Infrastructuur Testcentrum

3.1 Inleiding

Het Mobiliteit en Infrastructuur Test Centrum (MITC) is onderdeel van een breder ecosysteem. In Marknesse zijn al twee internationaal gerenommeerde partijen gevestigd: het Nationaal Luchtvaart- en Ruimtelaboratorium (NLR) en de Duits Nederlandse Windtunnels (DNW). Het NLR is de kennisorganisatie voor het identificeren, ontwikkelen en toepassen van geavanceerde technologische kennis op het gebied van lucht- en ruimtevaart. De Duits Nederlandse Windtunnels, met een vestiging in Marknesse, is een van Europa's meest geavanceerde en gespecialiseerde organisaties voor windtunneltesten. DNW staat voor de opgave om de windtunnel in Marknesse te vernieuwen en te verbeteren. Ná de verhuizing van het Testcentrum van de RDW uit Lelystad naar Marknesse kan een innovatief, multimodaal en multidisciplinair 'smart mobility' cluster (MITC) in Marknesse ontstaan.

De verhuizing van het Testcentrum RDW is noodzakelijk vanwege de ontwikkeling van Lelystad Airport. In de zoektocht naar een nieuwe locatie en de één-op-één verplaatsing heeft RDW ook nagedacht over de mogelijkheid om de huidige testfaciliteiten te vernieuwen en te optimaliseren. RDW heeft samen met Rijkswaterstaat, en in samenspraak met ministerie van I&W en Provincie Flevoland, onderzocht of een verdere uitbreiding van het testcentrum mogelijk is om beter in te spelen op de toekomstige behoeften en kansen. Dat laatste is uiteindelijk uitgegroeid tot het masterplan MITC plan: het Mobiliteit en Infrastructuur Testcentrum. In het masterplan wordt de RDW Testbaan uitgebreid met een testomgeving voor stedelijke situaties, tunnelfaciliteiten en een verlenging van de kombaan.

Het MITC en de concentratie van RDW Testcentrum, NLR en DNW op één locatie kan deze drie bedrijven versterken en nieuwe ontwikkelingen mogelijk maken. Het testen en certificeren van zelfrijdende auto's, waterstofauto's, sensortechnologie, emissies, drones, smart farming producten en diensten, vrachtwagens "in treintjes", vliegende auto's, Mobility-as-a-Service, et cetera, et cetera. De combinatie van de drie kennis-, test- en certificeringsorganisaties biedt allerlei kansen op synergie en kan een vliegwiel zijn voor versterking van brede welvaart. Faciliteiten kunnen gedeeld worden. Er is gezamenlijke multidisciplinaire kennis over verschillende vervoerssoorten. En het cluster is hopelijk een stimulans voor een campus, voor onderwijsvernieuwingen (smart mobility) en voor een intensievere samenwerking met de onderwijsinstellingen (Windeheim, Aeres). De DNW hoopt met de oprichting van het MITC meer voertuigen te kunnen gaan testen. Het RDW Testcentrum hoopt met de nieuwe faciliteiten politie, brandweer en leger als klant te verwerven en om op emissies te kunnen testen en certificeren. Het cluster van bedrijven, onderwijs- en kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties rondom de pijler smart mobility dient als katalysator voor innovatie, nieuwe bedrijvigheid en werkgelegenheid in (Noordelijk) Flevoland.⁵⁴

3.2 Ontwikkeling van het MITC

Ontwikkelvisie

NLR, DNW en het Testcentrum RDW en hun test- en certificeringsactiviteiten hebben een specifieke ruimtevraag dat niet makkelijk op een traditioneel bedrijventerrein gerealiseerd kan worden. Het cluster

⁵⁴ Rijksoverheid, *Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Kamerstuk, 19 juli 2019, blz. 3, 5 en 6. Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 25-40.

en de hierop geënte bedrijvigheid concurreert dan ook niet met andere, lokale bedrijventerreinen. Men concurreert veeleer met test- en certificeringsinstellingen in het buitenland. Een succesvolle ontwikkeling van het MITC zet Nederland internationaal nog beter op de kaart met test- en certificeringsactiviteiten.

In Noordelijk Flevoland is veel ruimte (ca. 130 ha) beschikbaar om een nieuwe testbaan en vernieuwde testfaciliteiten te faciliteren die op ruime afstand van de bebouwde omgeving liggen. Dit is nodig om hinder te voorkomen en om in privacy te kunnen testen. De locatie van het Nationaal Luchtvaart- en Ruimtelaboratorium (inclusief de Duits-Nederlandse windtunnels) in Marknesse ligt centraal tussen de Nederlandse universiteiten die actief zijn op het gebied van smart mobility en is vanaf Schiphol in een uur rijden bereikbaar. Er is weinig overlast van de testvoertuigen naar de omgeving en er is voor het testen en certificeren bijna geen achtergrondlawaai. De condities van het kavel, waaronder de bodemkwaliteit en de verkavelingsstructuur, zijn zeer geschikt. Het MITC kan het hele jaar worden gebruikt; bij andere testlocaties in Noord- en Zuid-Europa zijn er vaak klimaatgerelateerde beperkingen.

De ontwikkeling van het MITC bestaat globaal uit drie onderdelen. Als eerste onderdeel en eerste stap faciliteert de provincie Flevoland de verplaatsing van het huidige testcentrum van de RDW in Lelystad naar de locatie van het NLR in Marknesse. In deze stap past ook de upgrade van de bestaande faciliteiten van de DNW. Deel 2 bestaat uit de doorontwikkeling van een nationaal testcentrum waar hulpdiensten elkaar kunnen ontmoeten en zichzelf kunnen trainen, bekwamen en certificeren. Dit biedt de mogelijkheid voor stap 3. De ontwikkeling en realisatie van een DigiCity en onderzoek- en informatiedatacenter. Dit moet bestaan uit een stedelijke testfaciliteit en aanvullende faciliteiten zodat in een gecontroleerde real life (stedelijke) omgeving getest, gevalideerd en gecertificeerd kan worden met betrekking tot de communicatie tussen voertuig en omgeving. Dan ontstaan ook faciliteiten en virtuele testmogelijkheden voor onderwijs- en kennisinstellingen. Dit biedt kansen voor onderwijsvernieuwing en aantrekkelijke nieuwe carrièreperspectieven voor de leerlingen en studenten. De activiteiten sluiten dan ook aan bij de vraagstukken in de nationale wetenschapsagenda en de inzet vanuit de Topsector Logistiek. Zo ontstaat idealiter een economisch cluster van bedrijven, kennisinstellingen, onderwijs en overheden, die samenwerken om nieuwe ontwikkelingen rond mobiliteit, infrastructuur en connectiviteit veilig te testen.⁵⁵

27

Rond het beoogde MITC kan zich een krachtig, breed cluster van bedrijven betrokken bij smart mobility ontwikkelen. De op te richten DigiCity op het MITC-terrein moet ruimte gaan bieden aan bedrijven, kennis- en onderwijsinstellingen die zich met innovaties op het vlak van slimme, duurzame en veilige mobiliteit bezighouden. Via concrete projecten en initiatieven moet de economische structuurversterking in Noordelijk Flevoland daarmee en daardoor vorm krijgen.⁵⁶ Op termijn moet het uiteindelijke multiplier effect van het MITC zijn een verbreed innovatief ondernemersklimaat, een hoogwaardiger arbeidsaanbod en een beter opgeleide beroepsbevolking. Zo ontstaat een nieuw toekomstperspectief voor goed opgeleide inwoners van Noordelijk Flevoland en kunnen zij in de regio blijven. Het MITC is een aanvulling zijn op de bestaande voorzieningen in Nederland (bijvoorbeeld de Automotive Campus Helmond) en speelt in op toekomstige ontwikkelingen (zelfrijdende auto, digitalisering, duurzaamheid). Daarnaast opereert het MITC in een Europese en mondiale omgeving. Deze combinatie van kwalitatief hoogwaardige testvoorzieningen moet de positie van Nederland als

⁵⁵ Rijksoverheid, *Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Kamerstuk, 19 juli 2019, blz. 6, 8 en 9; Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 25 – 40.

⁵⁶ Provincie Flevoland, *Begroting 2020*, s.l., 2020.

vooraanstaand testland op het gebied van smart mobility versterken en moet onderscheidend zijn ten opzichte van andere automotive clusters.⁵⁷

Het unieke van het MITC-masterplan is dat meerdere ministeries en overheden vanuit een gemeenschappelijk plan en doel samenwerken. In het MITC wordt smart mobility niet vanuit één invalshoek gezien, maar als een multidisciplinair totaalconcept voor meerdere diensten en vervoersmodaliteiten. De Regio Deal functioneert als een paraplu over de samenhangende visie van het MITC. Wel dienen nog vele stappen gezet te worden (financiering, verwerven van gronden, bestemmingsplanwijzigingen, vergunningen) en moeten nog sluitende businesscases ontwikkeld worden voor de diverse onderdelen (verbeterde testbaan, DigiCity, campus). Voordat het eindbeeld van de visie gerealiseerd is, zijn nog vele jaren nodig.

Percepties en toekomstverwachtingen

De verwachtingen van het MITC zijn hooggespannen bij de betrokken partijen. Het MITC moet dé plek worden voor innovatieve mobiliteitssystemen. En moet dat imago zowel nationaal als internationaal uitdragen. *“Ik hoop gewoon dat daar straks een terrein ligt waarvan iedereen weet, net als je het nu hebt over Brainport in Eindhoven, dat je dat straks ook in Flevoland hebt en dat dat ook internationaal zo bekend wordt en dat het een vanzelfsprekendheid is als je iets op mobiliteit wil testen dat je daar moet zijn.”*

3.3 Bedrijven

Kenmerken bedrijven

28

In augustus 2014 is de RDW gestart met een zoektocht naar een nieuwe locatie voor het RDW Testcentrum, dat op dit moment in Lelystad is gevestigd. Voor de uitbreiding en ontwikkeling van Lelystad Airport is de ruimte van het RDW Testcentrum nodig. RDW heeft aangegeven mee te willen werken aan een verplaatsing onder de randvoorwaarden: continuïteit van de bedrijfsvoering, een kostenneutrale verplaatsing en een geschikte vervangende locatie. Met Schiphol, gemeente Lelystad, provincie Flevoland en RDW is een (korte) verkenning uitgevoerd of er in de regio een geschikte vervangende locatie voor het testcentrum was. Naast locaties bij Lelystad, kwam in december 2014 ook de locatie Marknesse, nabij NLR en DNW, in beeld.

Naast een cluster van bedrijven gespecialiseerd in mobiliteit en infrastructuur, bevindt zich op hetzelfde terrein het Dyntes Tech Park (DTP). Dit cluster bestaat uit (inter)nationale bedrijven en instellingen die zich richten op omgevingsinformatie: ‘geomatica’. Deze bedrijven en instellingen zijn onder meer bezig zijn met de ontwikkeling van nieuwe materialen en technieken, zoals sensortechnologie, composiettechnologie, robottechnologie en remote sensing. Op het DTP zijn een kleine tiental bedrijven gevestigd die zich in gezamenlijkheid op deze markt begeven, onderling kennis uitwisselen en samen (grotendeels) onder één dak aan innovatieve oplossingen werken. Er zijn momenteel volop ontwikkelingen om het cluster te versterken met nieuwe bedrijven en instellingen.

Mede op initiatief van de gemeente Noordoostpolder en de provincie Flevoland is de overkoepelende stichting CompoWorld opgericht. CompoWorld stimuleert en ontwikkelt composiettoepassingen van idee tot product. Deze testfaciliteit maakt het voor ondernemers mogelijk om innovatieve productontwikkelingen in composiet op kleine schaal te ontwikkelen en te testen. In 2015 openden Fokker en het NLR op hetzelfde terrein aan de Voorsterweg een fabriek voor de vervaardiging van composietvliegtuigonderdelen. Andere hightech bedrijven die composieten ontwikkelen, kunnen bij de

⁵⁷ Rijksoverheid, *Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Kamerstuk, 19 juli 2019, blz. 3 en 4; Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 28.

fabriek terecht om deze materialen te laten testen en de productie te automatiseren. In de pilotplant staat een van de grootste gerobotiseerde vlechtmachines voor composietvezels van Europa.⁵⁸ Voor de ontwikkeling van duurzame mobiliteit zijn composietmaterialen van belang.

Percepties en toekomstverwachtingen

Juist de unieke combinatie van betrokken partijen, en de meerwaarde die de combinatie van deze partijen kan bieden, moet voor een enorme aantrekkingskracht zorgen. *“De combinatie van de windtunnel en het testcentrum is echt wel iets unieks en door het coronavirus is er ook weer extra aandacht voor duurzame mobiliteit. Er zijn zeker veel verwachtingen ook van de startups en nieuwe bedrijven die zich daar kunnen vestigen. Er zullen heel veel aspecten zijn die aantrekkelijk zijn voor bedrijven om zich daar te vestigen.”*

Men ziet met name meerwaarde in de samenwerking tussen de verschillende betrokken partijen op het MITC terrein. *“Het moet niet zo zijn dat er straks alleen maar drie bedrijven zijn (NLR, RDW en DNW) die daar elk hun ding doen. Maar juist de samenwerking en verbinding, het zoeken naar cross-over, het delen van kennis, is van belang.”* *“Samenwerking op dit niveau kennen wij in Nederland nog niet. Met name de samenwerking tussen luchttransport en vervoer op het land. Die werelden komen door het MITC samen en kunnen van elkaar leren.”* Deze samenwerking kan zorgen voor een aanzuigende werking van nieuwe bedrijven. *“Het mooiste zou zijn als er een cluster van bedrijven wordt gevormd, van onderwijsinstellingen, maatschappelijke organisaties, bedrijven en bedrijfjes die betrokken zijn bij smart mobility. En dat het daardoor aantrekkelijk wordt voor zowel binnenlandse als buitenlandse bedrijven om zich rondom het MITC te vestigen. Dit zou het uiteindelijke belangrijkste resultaat van het MITC zijn.”*

De samenwerking bepaalt het succes van het MITC. *“Het succes hangt ervan af of de bedrijven elkaar vinden en met elkaar gaan samenwerken en daardoor nieuwe innovaties tot stand brengen.”* Dat betekent dat de samenwerking zo goed mogelijk gefaciliteerd zou moeten worden door bijvoorbeeld een bedrijfsverzamelgebouw. Het gaat om het stimuleren van ontmoeting. *“Hoe je het MITC uitnodigend maakt om meer samen te werken en dit te stimuleren, is van belang. Het organiseren van laagdrempelige ontmoetingen, kennisdelingssessies en de programmering van evenementen is belangrijk. Anders doet iedereen zijn eigen ding en is de waan van de dag dominant.”* Ook de branding en communicatie rondom het MITC is van belang.

29

3.4 Werkgelegenheid en arbeidsmarkt

Kenmerken werkgelegenheid en arbeidsmarkt

De werkgelegenheid in gemeente Noordoostpolder wordt met name gekenmerkt door de sectoren agro & food, de glastuinbouw, het cluster rondom het Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium (NLR) en de composietontwikkeling. Juist de composietontwikkeling is hoogst relevant voor de smart mobility ontwikkelingen.

Noordoostpolder moet de komende jaren ondanks de groeiende economie rekening houden met een krimpende beroepsbevolking, een tekort aan gekwalificeerde krachten, ontgroening en vergrijzing.⁵⁹ De ontwikkelingsmogelijkheden van de gemeente Noordoostpolder als werkgemeente worden hierdoor bedreigd. De verwachte krimp van de bevolking in de gemeente Noordoostpolder wijkt sterk af van de verwachte sterke groei van de bevolking in de nabuurgemeente Urk. Dit heeft vooral te maken met een negatief binnenlands migratiesaldo in de gemeente Noordoostpolder. De bevolking neemt af doordat er

⁵⁸ Gemeente Noordoostpolder & Gemeente Urk, *Visie Werklocaties Noordelijk Flevoland*, s.l., december 2017

⁵⁹ Gemeente Noordoostpolder & Gemeente Urk, *Visie Werklocaties Noordelijk Flevoland*, s.l., december 2017

per saldo meer inwoners vertrekken naar andere gemeenten dan er inwoners uit andere gemeenten verhuizen naar de Noordoostpolder. De natuurlijke aanwas en het saldo van de buitenlandse migratie kunnen dat niet volledig compenseren. Het ontbreken van passend werk is de belangrijkste reden dat vele inwoners niet in de gemeente Noordoostpolder werken. Dit betekent dat de regio een opgave heeft om samen met het bedrijfsleven, onderwijs- en kennisinstellingen en overheid te investeren in kennis en scholing van de beroepsbevolking, in te zetten op het behouden en aantrekken van (hoger opgeleid) talent, een antwoord te formuleren op de verwachte krimp van de (beroeps)bevolking als gevolg van ontgroening en vergrijzing en om nieuwe bedrijvigheid ruimte voor ontwikkeling te geven.⁶⁰

Percepties en toekomstverwachtingen

Men verwacht dat de komst van het MITC zorgt voor versterking en verbetering van de sociaal economische structuur in de Noordoostpolder. Nieuwe werkgelegenheid is daarvoor van belang.

“Wanneer je mensen wilt binden aan de regio dan moet je perspectief bieden door mensen interessant werk te bieden en daarvoor moet je investeren in de ontwikkeling van de Noordoostpolder.”

Je moet bedrijven verleiden om zich in de Noordoostpolder te vestigen. Daarvoor zijn een aantal zaken van belang. *“Voordat je als bedrijf je ergens vestigt, moet aan een aantal voorwaarden voldaan zijn. Je moet de goede mensen met een goede opleiding kunnen rekruteren en deze mensen moeten het aantrekkelijk vinden om in de omgeving te wonen en te werken.”*

3.5 Vernieuwing, innovatie en talentontwikkeling

Kenmerken vernieuwing, innovatie en talentontwikkeling

Voor vernieuwing en innovatie is experimenteerruimte en zijn proeftuinen voor innovatieve bedrijven van belang. Op vele plekken in Nederland is deze ruimte niet voorhanden of belemmert wet- en regelgeving de innovaties. In de Noordoostpolder en in het MITC spelen deze belemmeringen niet. Er kan voortgebouwd worden op de samenwerking tussen kleine en middelgrote bedrijven, onderwijs- en kennisinstellingen en de overheid zoals bij het cluster glastuinbouw, het Agrofoodcluster, het composietencluster CompoWorld en de clustervorming rondom het Living Lab Electric Flight van de NLR. Vaak is de cross-sectorale samenwerking tussen bedrijven, overheid, kennis- en onderzoeksinstituten en onderwijsinstellingen binnen en buiten de regio nog beperkt. Het MITC kan een vliegwiel worden voor innovatie en economische groei.⁶¹

Met het MITC in Noordelijk Flevoland als katalysator voor hoogwaardige werkgelegenheid en als aanjager van innovatie kan de kans op cross-overs vergroot worden, versterken het RDW Testcentrum, de NLR en de DNW hun positie op de (internationale) test- en certificeringsmarkt en kan de samenwerking tussen bedrijven, overheid, kennis- en onderzoeksinstituten en onderwijsinstellingen binnen en buiten de regio versterkt worden. Zo kan de innovatiekracht en concurrentiepositie van Noordelijk Flevoland blijvend versterkt worden. Het MITC als aanjager om de economische kansen te gaan benutten van de transitie naar smart mobility.⁶²

Ook de MIT-regeling kan een impuls zijn. Mkb-ondernemers die gevestigd zijn in Flevoland en innovaties ontwikkelen binnen de topsectoren, kunnen in aanmerking komen voor een MIT-subsidie. MIT staat voor MKB Innovatiestimulering Regio en Topsectoren en richt zich op mkb'ers die innovaties

⁶⁰ Rijksoverheid, *Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Kamerstuk, 19 juli 2019, blz. 3; Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 27 en 28. Het Economisch Programma van de provincie sluit daarbij aan. Provincie Flevoland, *Begroting 2020*, s.l., 2020.

⁶¹ Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 28.

⁶² Rijksoverheid, *Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Kamerstuk, 19 juli 2019, blz. 3 en 6; Provincie Flevoland, *Uitnodiging Regio Deal Noordelijk Flevoland*, Lelystad, augustus 2018, blz. 28. Zie ook Metabolic, *Diagnose Economisch Ecosysteem Flevoland*, conceptrapportage, Amsterdam, december 2020.

ontwikkelen binnen de Topsectoren. De MIT-regeling ondersteunt twee type instrumenten: MIT-Haalbaarheidsstudies en MIT-R&D-samenwerkingsprojecten. Het totale MIT-budget bedraagt in 2020 € 67,55 miljoen.⁶³

Percepties en toekomstverwachtingen

In de MITC-ontwikkelingen is ook een grote rol weggelegd voor onderwijs. Op dit moment is in de directe omgeving het onderwijsaanbod beperkt. Maar men is het erover eens dat een nauwe verbinding met het onderwijs van groot belang is om talent naar de regio te trekken en om daarmee nieuwe innovaties te stimuleren. Daarvoor moet een passend opleidingsaanbod gecreëerd worden. *“Wij willen in Nederland, hoewel we geen zelfstandige automobiellindustrie hebben, wel voorop lopen in allerlei innovaties rondom mobiliteit in algemene zin. En daarin is een kennisinfrastructuur en goed opgeleide studenten in de technieken van morgen van belang.”*

Naast passend onderwijsaanbod is men ook van mening dat de aantrekkelijkheid van de locatie van groot belang is om jong talent aan te trekken. *“Qua bereikbaarheid is de vraag: hoe kun je het MITC goed bereikbaar maken, ook via het openbaar vervoer? Het is een belangrijk punt om het MITC makkelijker bereikbaar te maken voor studenten en stagiairs. Denk ook bijvoorbeeld aan een plek om te overnachten voor een buitenlands bedrijf of een onderzoeker”.* Verschillende betrokkenen geven aan dat de ontwikkeling van een campus een goed idee zou kunnen zijn. *“Ik denk dat ervoor gezorgd moet worden dat er een infrastructuur ligt waardoor je een campus kunt bouwen waardoor studenten zeggen: dit is een plek waar ik enerzijds kennis kan vergaren, maar ook kennis kan delen en dingen in de praktijk kan testen met de beschikbare faciliteiten. Waardoor uiteindelijk een soort van een vliegwielfunctie komt binnen een onderzoeklocatie”.*

⁶³ De Breed & Partners, *MIT subsidie aanvragen in Flevoland*, <https://debreed.nl/mit-subsidie-aanvragen-in-flevoland/geraadpleegd-december-2020>)

4 IJsselmeervisserij

4.1 Inleiding

Om de visserij op het IJsselmeer toekomstbestendig te maken, wordt in het kader van het Actieplan 'Toekomstbestendig visserijbeheer IJsselmeergebied' door overheden (LNV, IW, RWS, provincies Flevoland, Noord-Holland en Fryslân, gemeente Urk), vissers (STIJ, PO) en maatschappelijke organisaties (VBN, SVN, coalitie Blauwe Hart) samengewerkt aan een herstructureringsplan voor de sector. Het Actieplan is gericht op een economisch rendabele en duurzame beroepsvisserij met een vangstcapaciteit afgestemd op de hoeveelheid ecologisch verantwoord te onttrekken vis.⁶⁴

Ervan uitgaande dat de partijen gezamenlijk komen tot een pakket van maatregelen en dat er draagvlak en steun is bij de betrokken overheden en instanties, zal de herstructurering van de visserijsector vanaf de eerste helft van 2021 worden ingezet. Vanuit verschillende financieringsbronnen is in totaal € 9,2 miljoen beschikbaar voor de herstructurering. De gemeente Urk heeft € 5 miljoen vanuit de Regio Deal beschikbaar voor herstructurering.⁶⁵ Voorafgaande aan de herstructurering wordt het jaar 2020 gebruikt voor onderzoek en verdere uitwerking van de samenwerking met alle partners. De partijen trekken drie jaar (2019-2021) uit om tot een ontwikkelpad te komen naar een duurzame IJsselmeervisserij, die in balans is met natuur en milieu en die voldoende perspectief biedt voor de vissers.

In de afgelopen decennia is het aantal visserijbedrijven geleidelijk afgenomen. Toch is het eindbeeld dat de visbestanden qua omvang, samenstelling en populatieopbouw passen bij de draagkracht van het ecosysteem nog niet bereikt. Ondanks de forse maatregelen in het seizoen 2014/2015 om de visserijdruk te verminderen (o.a. een reductie van 85 procent van het aantal toegestane staande netten) is er sindsdien geen verdere achteruitgang van de bestanden aan schubvissen; maar zijn er ook geen consistente signalen voor herstel. De uitzondering op de regel geldt voor snoekbaars. De paaibiomassa van snoekbaars neemt consistent en sterk toe sinds 2015, waarbij in 2019 de hoogste paaibiomassa is aangetroffen sinds 2002.⁶⁶

Het complexe ecosysteem van het IJsselmeer is aan voortdurende veranderingen onderhevig door het verminderen van de instroom van meststoffen (nutriënten), de verbetering van de waterkwaliteit, het helderder worden van het water, de verhoging van het waterniveau (het IJsselmeer als nationale regenton), de Marker Wadden, et cetera.

De kenmerken van het cluster worden beschreven aan de hand van het draagkracht van het IJsselmeer watersysteem, het aantal IJsselmeervissers en visserijbedrijven, hun omzet en de waarde van hun visserijrechten.⁶⁷

4.2 Draagkracht van het IJsselmeer watersysteem

De draagkracht van het ecologische watersysteem (IJsselmeer-Markermeer-IJmeer) – verder aangeduid als het IJsselmeergebied – wordt bepaald door de Natura2000 doelstellingen, de

⁶⁴ Ministerie van LNV, *Actieplan toekomstbestendig visserijbeheer IJsselmeergebied*, brief aan de Tweede Kamer, kenmerk DGNVLG/19071090 met (bijlage Actieplan toekomstbestendig visserijbeheer IJsselmeergebied).

⁶⁵ [REDACTED] en [REDACTED], *Sociale en economische waarde van de IJsselmeervisserij*, Wageningen Economic Research, oktober 2020 (conceptrapport), blz. 9 en 38.

⁶⁶ [REDACTED] e a., *Bestandsverzicht van snoekbaars, baars, blankvoorn en brasem en de evaluatie van potentiële oogstregels voor snoekbaard en baars in het IJssel-Markermeer 2020*, Wageningen Marine Research, IJmuiden, april 2010, blz. 6.

⁶⁷ Gebaseerd op [REDACTED] en [REDACTED], *Sociale en economische waarde van de IJsselmeervisserij*, Wageningen Economic Research, oktober 2020 (conceptrapport).

doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water en de eisen vanuit de visserijwetgeving. Om tot het gewenste evenwicht te komen de komende vijftien jaar, is er een forse reductie van vangsten noodzakelijk. Deze reductie kan oplopen tot 75 procent voor snoekbaars ten opzichte van 2019. Volgens de vissers zou, na de reductie van 85 procent in 2014, een nieuwe reductie van 75 procent een sector overblijven die géén bestaansrecht meer heeft.

4.3 Aantal IJsselmeervissers en visserijbedrijven

Er zijn 39 visserijbedrijven voor de IJsselmeervisserij. Hiervan zijn 31 bedrijven economisch afhankelijk van de visserij op het IJsselmeer. De vergunningen voor de IJsselmeervisserij zijn gekoppeld aan 59 schepen. Het gaat om enkele grote bedrijven (met per bedrijf meer dan vijf vissers) en daarnaast kleinere bedrijven. In totaal zijn naar schatting 59 gezinnen afhankelijk van de IJsselmeervisserij. Acht vergunninghouders zijn niet of nauwelijks actief op het IJsselmeer. Een enkeling gebruikt de vergunning voor monitoringswerk op het IJsselmeer of verhuurt de visrechten die op zijn vergunning staan.

De groep van IJsselmeervisserijbedrijven is divers. Ongeveer twee derde van de bedrijven is kleinschalig, zijn min of meer eenpersoonsbedrijven die soms met hulp van familie en/of vrienden het bedrijf runnen. Een derde van de bedrijven is grootschaliger met uitschieters van bedrijven met tussen de vier en zes ondernemers. Voor de staande netten geldt dat 13 procent van de bedrijven 60 procent van de rechten in gebruik heeft. Iets meer dan één derde van de bedrijven voert naast de visserij ook andere werkzaamheden op het water uit of heeft daar in het verleden ervaring mee opgedaan. Hierbij valt te denken aan monitoringsonderzoek, maaien van waterplanten en educatieve activiteiten.

Ongeveer tweederde van alle rechten is in handen van Urker vissers. De twee grootste IJsselmeervisserijbedrijven zijn in Urker handen en de afslag, waar het grootste deel van de IJsselmeervisserij wordt verhandeld, is op Urk.

Op circa een derde van de bedrijven is geen opvolger aanwezig. Deze bedrijven zullen tussen nu en vijftien jaar verdwijnen als er zich geen opvolger aandient of worden opgekocht door andere bedrijven. Er zijn zeker 23 bedrijven die de komende vijftien jaar of langer normaal gesproken het bedrijf zullen continueren.

33

4.4 Omzet

De IJsselmeervisserij bestaat uit schubvisvisserij (snoekbaars, baars, voorn en brasem), aalvisserij en wolhandkrabvisserij. De totale waarde van vangsten van de IJsselmeervisserij is sinds het jaar 2013 toegenomen van € 3,1 miljoen naar € 6,2 miljoen. In 2019 bestond het grootste deel van deze waarde uit snoekbaars (44 procent) en aal (41 procent), gevolgd door wolhandkrab (8 procent).

De helft van de actieve visserijondernemers hadden in het gunstige jaar 2016 meer dan € 80.000 bedrijfsopbrengsten. Deze helft van de visserijondernemers realiseert een modaal inkomen (circa 35.000 euro) als de gemiddelde bedrijfskosten van de opbrengsten worden afgetrokken.

4.5 Waarde van de visserijrechten

De beschikbare € 9,2 miljoen voor de herstructurering is onder andere beschikbaar voor de vrijwillige uitkoop van visrechten en voor flankerend beleid voor stoppende IJsselmeervissers. Voor een vrijwillige uitkoop van rechten is inzicht nodig in de waarde van de rechten. Deze waarde is in de vrije markt de verwachtingswaarde van de toekomstige verdiensten van de vangsten die gedaan zouden kunnen worden op basis van deze rechten. Deze waarde is op basis van de IJsselmeervissers die mogelijk op korte termijn willen stoppen € 1,2 miljoen en op basis van de vissers die mogelijk binnen tien jaar willen stoppen € 2,4 miljoen. Met de beschikbare financiële middelen

kunnen deze visserijrechten uit de markt gehaald worden. Tegelijkertijd is deze stap onvoldoende om tot een duurzame IJsselmeervisserij te komen volgens diverse stakeholders.

4.6 Percepties en verwachtingen anno 2020⁶⁸

IJsselmeervisserij als levenswijze

De ondernemers die zich volledig hebben toegelegd op de IJsselmeervisserij kunnen zich niet voorstellen dat zij iets anders gaan doen. De ondernemers vinden het vissen op het IJsselmeer het mooiste werk dat er is. Er moet uiteraard geld verdient worden, maar daarnaast is het vissen vooral een levenswijze. Veelal is de IJsselmeervergunning al generaties lang in de familie. Het is een manier van leven die je niet zo maar kunt afnemen. Men is tevreden met weinig inkomen omdat de visserij als 'levenstaak' veel goedmaakt. Men denkt niet aan verkopen of aan stoppen. Ook de visserijbedrijven die naast het vissen andere activiteiten op het water uitvoeren (bijvoorbeeld het maaien van waterplanten, monitoringsonderzoek, educatieprojecten) of, naast het zelf vissen, een handelsbedrijf, winkel of visserijkraam hebben, denken er niet aan om hier hun hoofdactiviteit van te maken. Ook de zes ondernemers die een IJsselmeervergunning hebben maar nauwelijks vissen, willen hun vergunning niet van de hand doen.

Als men in slechte tijden ander werk aan de wal moest zoeken dan was dat een keuze uit armoede. Als het tij weer keerde pakte men het vissen weer op. Vanuit deze cultuur en traditie is men gewend dat goede jaren worden afgewisseld met slechte jaren. In de slechte tijden zet men de toring naar de nering. In de goede jaren moet men zorgen voor voldoende vet op de botten om de slechte jaren door te kunnen komen. Er is weinig werk voor het werk buiten de visserij bij de huidige groep IJsselmeervissers. De huidige herstructureringsnoodzaak wordt door de vissers ook niet gevoeld omdat men de afgelopen jaren een goede boterham heeft kunnen verdienen. Op zich is dit ook een reden om zich niet te oriënteren op een andere baan.

Wat is duurzaam?

Op basis van Visserijwet 1963, de Wet Natuurbescherming en de Kaderrichtlijn Water is het overheidsbeleid dat op de langere termijn toegewerkt wordt naar een situatie waarbij sprake is van een duurzaam evenwichtiger lengteopbouw van de bestanden met meer grotere exemplaren en een groter aantal jaarklassen. Met deze aanpak wordt een stap gezet van de huidige behoudsdoelstellingen, naar een inzet gericht op een herstel van de visstand met een omvang en samenstelling die past bij de draagkracht van het systeem. De zo gedefinieerde duurzame visserij oogst alleen de aanwas van het bestand (de 'rente'). Er wordt niet meer vis aan het systeem onttrokken dan het systeem aan visopbrengst genereert (het 'kapitaal') rekening houdend met de productie die nodig is voor overige ecologische functies (biodiversiteit, voedsel voor vogels).⁶⁹

Met 'duurzaamheid' bedoelen de vissers iets anders. Volgens de vissers vindt het ministerie dat de vissers alleen maar bezig zijn om het IJsselmeer leeg te halen. De toename van de vangsten de afgelopen jaren (zeker van snoekbaars) bewijzen het tegendeel. Door de dynamiek is de visbestanden betwisten de vissers dat er structureel sprake is van een niet-duurzame situatie. Ook zijn er amper nog vissers en de paar netten die nu nog zijn toegestaan, kunnen het verschil niet maken. De beperking van de groei van het bestand wordt door de vissers aan de voedingstoestand van het IJsselmeer geweten. De hoeveelheid nutriënten in het water neemt af en het water wordt helderder. Daarnaast neemt het

⁶⁸ Gebaseerd op [] en [], *Sociale en economische waarde van de IJsselmeervisserij*, Wageningen Economic Research, oktober 2020 (conceptrapport).

⁶⁹ *Actieplan toekomstbestendig visserijbeheer IJsselmeergebied*, definitieve versie voor ondertekening, 8 maart 2019, blz. 3.

aantal vogels toe. Dus andere oorzaken dan het vissen – en de paar netjes – zijn volgens de vissers de oorzaak dat het bestand weliswaar niet verder afneemt, maar ook niet echt toeneemt.

Het ministerie, provincies en andere partijen als Vogelbescherming en Sportvisserij zijn van mening dat voor een duurzame IJsselmeervisserij een ingrijpende transitie nodig is waarbij het aantal bedrijven en daarmee de visserijdruk afneemt. Een oplossing voor de bestanden op het IJsselmeer is volgens veel vissers niet het verminderen van de visserijdruk, maar het verhogen van de productie van het IJsselmeer door het verhogen van de instroom van meststoffen. Dit is echter een optie die tegenstrijdig is met andere maatschappelijke doelstellingen (Kaderrichtlijn Water, Wet Natuurbescherming).

Onvoldoende vertrouwen bij IJsselmeervissers in de overheid

De vissers hebben weinig vertrouwen in het overheidsbeleid. Zij voelen zich niet serieus genomen, zien zelf de visbestanden toenemen en begrijpen niet waarom ingrijpen noodzakelijk is. Er is veel onbegrip over de wijziging van doelstelling van *instandhouding* van bestanden naar *herstel* van bestanden. De vissers hopen dat LNV staat voor hun belangen maar hebben niet het idee dat het ministerie rekening houdt met hun belangen. Integendeel, men denkt dat LNV de visserij uit het IJsselmeer weg wil hebben. Voor een verdere reductie van de nettenvisserij is er geen draagvlak onder de vissers. Het verschil in inzicht tussen het ministerie en de betrokken vissers maakt dat het niet eenvoudig is om tot een gezamenlijke aanpak te komen.

Toch is er perspectief voor de toekomst. Volgens de Vissersbond betekent de Regio Deal een erkenning voor de IJsselmeervissers. Men percipieert dat de IJsselmeervissers eindelijk serieus genomen worden door de overheid en de maatschappij. Dat ze mee kunnen beslissen over hun toekomst. Vissers hebben het gevoel dat zij generatie na generatie hebben moeten inleveren zonder een behoorlijke compensatie voor het verlies te ontvangen. Er werd voor ze besloten en niet met de vissers. Dat is aan het veranderen en de Regio Deal helpt daarbij.⁷⁰ Het vertrouwen van de vissers kan verder hersteld worden door het uitkopen van de 85 procent netten die niet meer gebruikt mogen worden. In de perceptie van de vissers zouden daarmee toezeggingen, die in het verleden zijn gedaan, worden nagekomen. “Dan kan volgens de vissers dat boek dicht”.

35

Een duurzame oplossing

Een deel van de vissers ziet, ondanks de zeer goed vangsten van de afgelopen jaren, dat het IJsselmeer verandert. Het water wordt helderder, de ecologie verandert, er komen andere spelers op het IJsselmeer (windmolens, natuurgebieden) en er komt nieuwe regelgeving bij. Het grote verschil tussen de vissers en de andere stakeholders is de hoek waarin de oplossing moet worden gezocht. De vissers zijn er bijna unaniem van overtuigd dat zij niet de oorzaak van de problemen zijn. Daarmee willen zij ook niet de dupe worden van de oplossing. Enkele oplossingen die de vissers zelf aandragen zijn:

- betrek de vissers meer bij het onderzoek naar de toestand van de bestanden;
- zorg voor een eenduidig registratiesysteem voor alle vissoorten met terugkoppeling naar de vissers;
- zet een stip op de horizon op de lange termijn: 7 tot 10 jaar;
- zorg ervoor dat bij een sanering hele bedrijven worden opgekocht;
- stop – met compensatie – de verhandelbaarheid van rechten en vergunningen.

De samenwerking tussen de stakeholders op het IJsselmeer is de afgelopen jaren verbeterd. De Regio Deal onderstreept deze ontwikkeling. Vertegenwoordigers van de Vogelbescherming en Sportvisserij Nederland zijn bijvoorbeeld met vissers mee het water op geweest. Hierdoor groeit het onderlinge

⁷⁰ De Noordoostpolder, *Regio Deal biedt kansen voor IJsselmeervissers*, 13 december 2019.

begrip. Er wordt meer samen naar oplossingen gezocht. Al is de oplossing voor de huidige opgave er nog lang niet. De verwachting is dat een vrijwillige sanering te weinig zal opleveren, mede omdat er tot nu toe altijd wel collega-visseren zijn die voor een goede prijs de vergunning wilden overkopen. De regelgeving en onderlinge afhankelijkheden maken de situatie op het IJsselmeer erg complex. Het is een inhoudelijk lastig dossier, waarbij er in het verleden in de communicatie, en de wisseling van ambtenaren, een aantal zaken niet goed zijn gegaan.

De meeste stakeholders vinden dat er éénduidig beleid moet komen, gecoördineerd vanuit één organisatie. Zij vinden een totale herstructurering noodzakelijk, wat de visserij betreft maar ook wat betreft wet- en regelgeving en de uitvoering ervan. Ideaal zou zijn om alle rechten op te kopen en deze opnieuw uit te geven op basis van een effectiever beheersysteem. Er is een lange termijn strategie nodig. Er zijn ongebruikelijke oplossingen nodig omdat meerdere stakeholders verwachten dat een oplossing binnen het bestaande beheerstelsel bijna onmogelijk is.

De Regio Deal en het geld dat daarbij gemoeid is, biedt kansen voor de IJsselmeervisserij. Het kan bijvoorbeeld geïnvesteerd worden in het in evenwicht brengen van de visserijcapaciteit en de visproductie. Dat betekent het saneren van visrechten die tijdelijk niet gebruikt mogen worden, zodat ze later niet meer ingezet kunnen worden. Het geld kan ook worden geïnvesteerd in onderzoekssamenwerking naar de visstand en/of innovatie om de visserij verder te verduurzamen.⁷¹ Om tot vernieuwing, innovatie en onorthodoxe oplossingen te komen, moeten de partijen oude stellingen verlaten. De vissers noemen zelf weinig mogelijkheden voor innovatie in de IJsselmeervisserij omdat zij tot nu toe vooral vanuit de verdediging redeneren en het op dit moment ook economisch goed hebben. De overige stakeholders redeneren te veel vanuit de hoop dat regulering de duurzame oplossing naderbij brengt. Terwijl selectiever vissen, emissieloos varen, keurmerken, samenwerkingsverbanden, andere businessmodellen en een geheel ander beheerssysteem ook kunnen bijdragen aan een duurzaam ontwikkelpad voor de IJsselmeervisserij.

⁷¹ De Noordoostpolder, *Regio Deal biedt kansen voor IJsselmeervissers*, 13 december 2019.

5 Opzet monitoring

5.1 Inleiding

Het ontwikkelde monitoringsysteem voor de Regio Deal Noordelijk Flevoland bestaat uit drie onderdelen: 1) statistische indicatoren, 2) percepties en toekomstverwachtingen en 3) rapportagegegevens van de provincie. Voor deze drie onderdelen worden verschillende bronnen gebruikt (Centraal Bureau voor de Statistiek, Regionale Monitor Brede Welvaart, enquêtes/interviews, en rapportagegegevens van de provincie).

Met deze gegevens wordt de nulmeting verricht (par. 5.2) en geactualiseerde gegevens kunnen gebruikt worden voor de vervolgmetingen (par. 5.3).

5.2 Nulmeting

De beoogde effecten van de Regio Deal Noordelijk Flevoland zijn het versterken van de clustereffecten van Maritiem Cluster Urk en van het Mobiliteit en Infrastructuur Testcentrum (aantal bedrijven, rendement bedrijven, versterken ondernemerschap, groei bedrijven en werkgelegenheid, innovatie, vernieuwing) en de talentontwikkeling in de regio. De focus van de pijler IJsselmeervisserij is gericht op een economisch rendabele en duurzame beroepsvisserij met een vangstcapaciteit afgestemd op de hoeveelheid ecologisch verantwoord te onttrekken vis in het IJsselmeer watersysteem.

De nulmeting en vervolgmetingen bestaan uit een mix van kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren, percepties en provinciale rapportagegegevens die de veranderingen in de bedrijvendynamiek en het *human capital* zo direct mogelijk in kaart brengen. De Regio Deal Noordelijk Flevoland heeft in eerste instantie als doel om deze directe effecten te realiseren. De brede set indicatoren uit de Regionale Monitor Brede Welvaart richt zich op de directe én indirecte effecten die veranderingen in de brede welvaart in Noordelijk Flevoland kunnen belichten. De inzichten uit de Regionale Monitor Brede Welvaart zijn complementair en aanvullend op de indicatoren in het monitorsysteem van Platform31.

In de nulmeting en de vervolgmetingen wordt zo direct mogelijk aangesloten bij de veranderingen die idealiter door de Regio Deal gaan optreden in de bedrijvendynamiek en in het *human capital* in Noordelijk Flevoland. De indirecte effecten in materiële welvaart zoals opgenomen in de Regionale Monitor Brede Welvaart gaan hoogstwaarschijnlijk pas in tweede instantie optreden. Daarom zijn deze indicatoren van materiële welvaart (mediaan gestandaardiseerd huishoudinkomen, bruto regionaal product per inwoner en vermogen van huishoudens) niet opgenomen in de nulmeting en vervolgmetingen van Platform31. Deze indirecte indicatoren kunnen vooral betekenisvol zijn in de evaluatie van de Regio Deal.

5.2.1 Statistische indicatoren

In de statistische indicatoren worden te zijner tijd de effecten van de Regio Deal deels zichtbaar. Anderzijds vormen de statistische indicatoren de context die de samenwerking in de Regio Deal en de beoogde effecten beïnvloeden. De geselecteerde statistische indicatoren voor de nulmeting en vervolgmetingen sluiten zo direct mogelijk aan bij de beoogde effecten in economische dynamiek (oprichtingen, vestigingen, investeringen) en de ontwikkeling van het *human capital* in Noordelijk Flevoland (netto-arbeidsparticipatie, werkzame beroepsbevolking, banen, opleidingsniveau beroepsbevolking en onderwijsniveaus). Deze indicatoren zijn zoveel mogelijk verbijzonderd naar sectoren. Dit maakt het mogelijk om de ontwikkeling te monitoren van de sectoren waarin men verwacht

dat de Regio Deal effect zal hebben (industrie, zakelijke dienstverlening). De scores uit de nulmeting krijgen uiteindelijk pas betekenis in de vervolgmetingen. Dan worden de ontwikkelingen zichtbaar, mede in het licht van de ontwikkelingen in ander regio's.

Er worden diverse regio's onderscheiden (Nederland, provincie en COROP-gebied Flevoland, de COROP-plusregio's Noordelijk Flevoland⁷², Flevoland-Midden⁷³ en Almere, en de gemeenten Urk en Noordoostpolder) om in de vervolgmetingen te kunnen constateren in welke mate de ontwikkelingen in bedrijvendynamiek en *human capital* in Noordelijk Flevoland in positieve of negatieve zin afwijken van de ontwikkelingen in andere regio's. Door de ontwikkelingen in bedrijvendynamiek en *human capital* in Noordelijk Flevoland te vergelijken met twee COROP-regio's buiten de provincie Flevoland (Zuidoost-Friesland en Noord-Overijssel) kan verder licht geworpen worden op de wenselijk of onwenselijke ontwikkelingen in Noordelijk Flevoland. Ontwikkelingen in Noordelijk Flevoland die hopelijk in positieve zin beïnvloed worden door de Regio Deal. Een voorbeeld kan de mogelijke betekenis van de vergelijking tussen de ontwikkeling in verschillende regio's verduidelijken. In alle regio's zullen waarschijnlijk de investeringen in vaste activa in diverse bedrijfstakken vanwege de coronacrisis afnemen. In welke mate dat in Noordelijk Flevoland sterker of minder sterk het geval zal zijn, kan geconcludeerd worden door de ontwikkelingen in de investeringen in Noordelijk Flevoland te vergelijken met de ontwikkelingen in de investeringen in Zuidoost-Friesland, Noord-Overijssel, Flevoland en Nederland.

Ontwikkeling aantal bedrijven

De ontwikkeling in bedrijvendynamiek in Noordelijk Flevoland kan gevolgd worden door het aantal oprichtingen van vestigingen te volgen. Voor de nulmeting is op het niveau van bedrijfstak het aantal oprichtingen in 2019 per regio geïnventariseerd.

38

Aantal oprichtingen van vestigingen per sector (1^e digit) en per regio, 2019

	A Landbouw, bosbouw en visserij	B Delfstoffen- winning	C Industrie	D Energie- voorziening	E Waterbedrijven en afvalbeheer	F Bouw- nijverheid
Nederland	3.310	80	6.175	270	285	22.905
COROP-gebieden						
Flevoland	120	0	185	15	5	690
ZO-Friesland	60	0	70	5	5	130
Noord-Overijssel	95	0	120	5	5	275
COROP-plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	55	0	25	5	5	110
Flevoland-Midden	55	0	70	5	0	220
Almere	5	0	95	5	0	360
Gemeenten						
Urk	5	0	10	0	0	40
Noordoostpolder	55	0	15	5	5	70

⁷² De COROP-plusregio Noordelijk Flevoland bestaat uit de gemeenten Noordoostpolder en Urk.

⁷³ De COROP-plusregio Flevoland-Midden omvat de gemeenten Dronten, Lelystad en Zeewolde.

Aantal oprichtingen van vestigingen (vervolg)

	G Handel	H Vervoer en opslag	I Horeca	J Informatie en communicatie	K Financiële dienstverlening	L Verhuur en handel van onroerend goed
Nederland	27.855	7.245	8.060	11.320	9.910	2.445
COROP-gebieden						
Flevoland	900	205	200	325	200	60
ZO-Friesland	275	40	45	55	75	25
Noord-Overijssel	545	75	120	170	135	35
COROP-plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	125	20	15	30	45	10
Flevoland-Midden	295	45	50	70	65	20
Almere	485	140	135	225	95	30
Gemeenten						
Urk	45	5	5	5	20	0
Noordoostpolder	80	10	10	25	20	10

Aantal oprichtingen van vestigingen (vervolg)

	M Specialistische zakelijke diensten	N Verhuur en overige zakelijke diensten	R Cultuur, sport en recreatie	S Overige dienstverlening	U Extraterritoriale organisaties
Nederland	41.860	12.035	11.480	10.040	0
COROP-gebieden					
Flevoland	855	415	225	290	0
ZO-Friesland	300	80	65	90	0
Noord-Overijssel	630	155	220	180	0
COROP-plusgebieden					
Noordelijk-Flevoland	100	35	10	30	0
Flevoland-Midden	235	120	60	80	0
Almere	525	260	155	180	0
Gemeenten					
Urk	20	10	5	10	0
Noordoostpolder	75	25	5	15	0

39

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (maatwerktabel), 2019 voorlopige cijfers; afronding op vijftallen.

Naast het aantal oprichtingen kan ook het aantal vestigingen gevolgd worden. Voor de nulmeting is het aantal vestigingen geïnventariseerd voor het jaar 2020.

Aantal vestigingen van bedrijven in 2020 naar sector en regio

	A Landbouw, bosbouw en visserij	B Delfstoffen- winning	C Industrie	D Energie- voorziening	E Waterbedrijven en afvalbeheer	F Bouw- nijverheid
Nederland	76.865	535	75.135	1.695	2.665	197.320
COROP-gebieden						
Flevoland	2.535	5	1.740	165	55	4.580
ZO-Friesland	1.660	5	1.055	35	40	1.955
Noord-Overijssel	3.375	5	1.670	50	70	3.675
COROP-plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	1.310	0	425	35	15	860
Flevoland-Midden	1.125	0	660	110	25	1.580
Almere	95	5	650	20	20	2.140
Gemeenten						
Urk	100	0	155	0	5	340
Noordoostpolder	1.210	0	270	35	10	520

Aantal vestigingen van bedrijven (vervolg)

	G Handel	H Vervoer en opslag	I Horeca	J Informatie en communicatie	K Financiële dienstverlening	L Verhuur en handel van onroerend goed
Nederland	281.520	51.905	68.655	101.180	136.375	31.210
COROP-gebieden						
Flevoland	7.075	1.490	1.295	2.795	2.550	590
ZO-Friesland	3.250	440	610	655	1.035	275
Noord-Overijssel	6.215	850	1.405	1.615	2.330	585
COROP-plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	1.200	280	155	230	615	120
Flevoland-Midden	2.645	355	425	795	910	210
Almere	3.220	850	720	1.770	1.030	260
Gemeenten						
Urk	380	140	45	50	235	25
Noordoostpolder	820	140	110	180	380	95

Aantal vestigingen van bedrijven (vervolg)

	M Specialis ische zakelijke diensten	N Verhuur en overige zakelijke diensten	R Cultuur, sport en recreatie	S Overige dienstverlening
Nederland	382.225	87.365	116.875	112.980
COROP-gebieden				
Flevoland	7.585	2.390	1.980	2.700
ZO-Friesland	3.225	780	855	1.120
Noord-Overijssel	6.115	1.535	2.130	2.195
COROP-plusgebieden				
Noordelijk-Flevoland	860	275	185	415
Flevoland-Midden	2.560	720	605	905
Almere	4.165	1.400	1.190	1.375
Gemeenten				
Urk	185	70	35	125
Noordoostpolder	675	205	150	290

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek – Statline: vestiging van bedrijven (bewerking Platform31)

Naast de statistische indicator 'oprichtingen' en 'vestigingen' op regioniveau kan op meer kwalitatieve wijze de ontwikkeling van het aantal en soort bedrijven in de clusters Maritiem Cluster Urk en MITC en het aantal visserijbedrijven in kaart gebracht worden. In de voorafgaande hoofdstukken is – als nulmeting – het aantal en soort bedrijven beschreven van de clusters. Uit de diepte-interviews is duidelijk geworden dat het voor de clustereffecten niet alleen gaat over de toename van het aantal bedrijven dat actief is in het cluster. Maar dat vooral het soort (nieuwe) bedrijven en de complementariteit tussen de bedrijven van belang is.

Ontwikkeling werkzame beroepsbevolking

De nieuwe bedrijvigheid en de bestaande bedrijven die ruimte en impulsen krijgen met de Regio Deal om zich te ontwikkelen zullen idealiter een positief effect hebben op de ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking. In de nulmeting is de statistische indicator werkzame beroepsbevolking (15 tot 75 jaar) voor het jaar 2019 opgenomen. Als complement van de ontwikkeling van de werkzame beroepsbevolking kan de indicator 'werkeloosheid' van de Regionale Monitor Brede Welvaart gebruikt worden.

Werkzame beroepsbevolking (x 1.000) 15 tot 75 jaar, waarvan per sector (1^e digit) in procenten naar regio 2019

	Totaal	A Landbouw, bosbouw en visserij	B Delfstoffen- winning	C Industrie	D Energie- voorziening	E Waterbedrijven en afvalbeheer	F Bouw- nijverheid
	x 1.000	%					
Nederland	8.953	1,8	0,1	9,1	0,4	0,4	4,6
COROP-gebieden							
Flevoland	222	2,2	0,0	7,5	0,2	0,2	4,6
ZO-Friesland	94	4,9	0,0	10,2	0,0	0,6	5,6
Noord-Overijssel	197	3,3	0,0	11,2	0,5	0,6	5,1
COROP-plusgebieden							
Noordelijk-Flevoland	38	6,6	0,0	14,5	0,1	0,0	7,7
Flevoland-Midden	68	3,2	0,1	8,1	0,0	0,2	3,7
Almere	116	0,1	0,0	4,8	0,4	0,2	4,1
Gemeenten							
Urk	13						
Noordoostpolder	25	8,0	0,0	10,9	0,0	0,0	6,9

Werkzame beroepsbevolking (vervolg)

	G Handel	H Vervoer en opslag	I Horeca	J Informatie en communicatie	K Financiële dienstverlening	L Verhuur en handel van onroerend goed
Nederland	13,9	4,4	4,3	3,4	2,7	0,7
COROP-gebieden						
Flevoland	16,9	4,3	4,2	4,2	4,0	0,7
ZO-Friesland	13,3	3,9	5,1	1,6	2,1	1,1
Noord-Overijssel	13,4	5,4	3,5	1,9	1,8	0,4
COROP-plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	17,8	4,9	2,3	3,3	1,5	0,1
Flevoland-Midden	18,9	2,9	4,0	3,4	3,7	1,0
Almere	15,5	5,0	5,0	4,9	4,9	0,8
Gemeenten						
Urk						
Noordoostpolder	16,7	3,9	2,8	4,3	2,2	0,2

Werkzame beroepsbevolking (vervolg)

	M Specialistische zakelijke diensten	N Verhuur en overige zakelijke diensten	O Openbaar bestuur en overheidsdiensten	P Onderwijs	Q Gezondheids- en welzijnszorg
Nederland	7,2	5,3	5,7	6,5	15,3
COROP-gebieden					
Flevoland	6,4	4,9	6,5	6,1	14,5
ZO-Friesland	6,5	3,8	5,1	5,0	17,7
Noord-Overijssel	4,8	6,0	5,6	7,1	17,1
COROP-plusgebieden					
Noordelijk-Flevoland	5,1	4,1	5,7	4,1	13,5
Flevoland-Midden	7,3	3,8	6,3	5,9	15,3
Almere	6,4	5,8	6,8	6,9	14,4
Gemeenten					
Urk					
Noordoostpolder	5,9	6,0	5,0	4,0	13,2

Werkzame beroepsbevolking (vervolg)

	R Cultuur, sport en recreatie	S Overige dienstverlening	T Huishoudens	U Extraterritoriale organisaties	SBI-code onbekend
Nederland	2,1	1,9	0,1	0,0	10,0
COROP-gebieden					
Flevoland	1,6	1,6	0,2	0,0	9,1
ZO-Friesland	2,4	1,2	0,1	0,0	9,8
Noord-Overijssel	1,4	1,4	0,0	0,0	9,7
COROP-plusgebieden					
Noordelijk-Flevoland	0,6	2,1	0,0	0,0	6,0
Flevoland-Midden	1,6	1,9	0,0	0,0	8,6
Almere	1,9	1,3	0,3	0,0	10,4
Gemeenten					
Urk					
Noordoostpolder	0,9	2,4	0,0	0,0	6,8

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (maatwerktabel), 2019 voorlopige cijfers.

De ontwikkeling van de werkzame beroepsbevolking, en de eventuele bijdrage van de Regio Deal hieraan, is van groot belang voor de regionale economische ontwikkeling en voor de mogelijke ontwikkeling van de clusters. De komende dertig jaar krimpt de potentiële beroepsbevolking in Nederland (gedefinieerd als de leeftijdsgroep van 15 tot 75 jaar) naar verwachting met 506.000 arbeidskrachten⁷⁴. Deze krimp van de potentiële beroepsbevolking is een geheel nieuwe ontwikkeling voor Nederland. In de Verkenning Middellange Termijn van het Centraal Planbureau wordt indringend beschreven wat hiervan op korte termijn in de volgende kabinetsperiode de gevolgen zijn.⁷⁵ In de volgende regeerperiode daalt de bevolking van 15 tot 75 jaar voor het eerst sinds decennia. Dankzij een groeiende arbeidsparticipatie neemt het arbeidsaanbod nog wel iets toe met zo'n 135.000 mensen. Als gevolg van de toenemende zorguitgaven zijn er aan het einde van de volgende kabinetsperiode echter net zoveel mensen méér nodig in de zorg als het arbeidsaanbod nog toeneemt. Bij ongewijzigd beleid betekent dit dat er géén extra arbeidskrachten beschikbaar zijn in andere publieke sectoren (onderwijs, politie, provincie, gemeenten, e.d.), in de marktsector en voor de clusters Maritiem Cluster Urk en MITC. Op langere termijn zijn de kwantiteit en kwaliteit van de beroepsbevolking een belangrijke bron van economische groei. Vele steden, gemeenten en regio's gaan deze bron naar verwachting ontberen. Door de krimp van de potentiële beroepsbevolking in vele Nederlandse regio's is het voor de bedrijven in de clusters ook niet makkelijk om nieuwe werknemers aan te trekken vanuit andere regio's.

Ontwikkeling aantal banen

Ook met het aantal banen kan de bedrijvendynamiek in Noordelijk Flevoland op bedrijfstakniveau gevolgd worden. Voor de nulmeting is het aantal banen gemiddeld in de maand december 2019 geselecteerd. Voor de vervolgmetingen kan het aantal banen in december 2021, december 2023 en dergelijke genomen worden.

⁷⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek – Statline: regionale bevolkingsprognose 2020-2050.

⁷⁵ Centraal Planbureau, *Verkenning Middellange termijn 2022-2025*, CPB Raming, november 2019. De SER liet recentelijk zien dat er in 2022 naar verwachting al 80.000 zorgmedewerkers te weinig zullen zijn. Er werken nu 1,4 miljoen mensen in de zorg. In 2040 zijn er meer dan twee miljoen medewerkers nodig. Sociaal-Economische Raad (SER), *Zorg voor de toekomst. Over de toekomstbestendigheid van de zorg*, Verkenning 20/02, Den Haag, juni 2020.

Aantal banen van werknemers (x 1.000) in december 2019 per economische activiteit en per regio (werkgemeente en werkregio)

	A Landbouw, bosbouw en visserij	B Delfstoffen- winning	C Industrie	D Energie- voorziening	E Waterbedrijven en afvalbeheer	F Bouw- nijverheid
Nederland	103,1	8,4	775,0	28,0	35,6	332,8
COROP-gebieden						
Flevoland	2,8	0,0	13,9	0,2	0,7	5,4
ZO-Friesland	0,8	.	11,3	.	0,7	3,4
Noord-Overijssel	2,2	.	20,7	.	.	10,5
COROP-plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	1,7	0,0	2,8	0,0	0,0	1,1
Flevoland-Midden	0,9	0,0	4,4	0,1	0,2	1,8
Almere	0,1	0,0	3,6	0,1	0,2	2,5
Gemeenten						
Urk	0,1	0,0	.	.	.	0,4
Noordoostpolder	1,6	0,0	2,8	0,0	0,0	0,7

Aantal banen van werknemers (vervolg)

	G Handel	H Vervoer en opslag	I Horeca	J Informatie en communicatie	K Financiële dienstverlening	L Verhuur en handel van onroerend goed
Nederland	1.422,3	395,1	435,6	285,6	269,0	68,7
COROP-gebieden						
Flevoland	37,3	5,3	7,6	4,1	2,3	1,0
ZO-Friesland	14,7	3,7	3,2	1,2	1,5	0,7
Noord-Overijssel	30,6	11,4	9,5	3,1	3,7	1,0
COROP-plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	7,3	1,1	1,0	0,4	0,6	0,2
Flevoland-Midden	12,6	2,4	3,2	1,2	0,7	0,4
Almere	17,5	1,8	3,4	2,5	0,9	0,4
Gemeenten						
Urk	3,0	0,5	0,2	0,1	0,2	0,0
Noordoostpolder	4,3	0,6	0,8	0,3	0,4	0,2

43

Aantal banen van werknemers (vervolg)

	M Specialistische zakelijke diensten	N Verhuur en overige zakelijke diensten	O Openbaar bestuur en overheidsdiensten	P Onderwijs	Q Gezondheids- en welzijnszorg
Nederland	535,8	1.094,4	531,4	540,8	1.421,3
COROP-gebieden					
Flevoland	7,8	23,0	9,1	10,4	24,3
ZO-Friesland	4,5	12,1	3,1	5,2	20,0
Noord-Overijssel	8,4	24,6	14,2	15,6	36,5
COROP-plusgebieden					
Noordelijk-Flevoland	1,5	5,8	.	.	3,8
Flevoland-Midden	2,4	6,5	3,6	2,5	8,6
Almere	3,9	10,8	4,2	5,1	11,9
Gemeenten					
Urk	0,4	1,4	.	.	0,9
Noordoostpolder	1,1	4,4	.	.	2,9

Aantal banen van werknemers (vervolg)

	R Cultuur, sport en recreatie	S Overige dienstverlening	A-U Alle economische activiteiten
Nederland	141,9	135,6	8.560,5
COROP-gebieden			
Flevoland	2,7	1,9	159,9
ZO-Friesland	1,7	1,2	89,0
Noord-Overijssel	2,7	3,0	200,6
COROP-plusgebieden			
Noordelijk-Flevoland	0,3	0,5	32,8
Flevoland-Midden	1,3	0,6	56,3
Almere	1,2	1,0	70,9
Gemeenten			
Urk	0,1	0,2	10,1
Noordoostpolder	0,2	0,3	22,7

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek – Statline: banen van werknemers per economische activiteit (SBI 2008); december 2019: voorlopige cijfers; . = het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim (bewerking Platform31)

Naast de statistische indicator ‘aantal banen’ op regioniveau kan op meer kwalitatieve wijze de ontwikkeling van het aantal banen in de clusters gevolgd worden. In de voorafgaande hoofdstukken is – als nulmeting – het aantal banen in het Maritiem Cluster Urk, het MITC en de IJsselmeervisserij beschreven.

Voor de nul- en vervolgmetingen kan ook de indicator ‘openstaande vacatures’ uit de Regionale Monitor Brede Welvaart gebruikt worden.

Vernieuwing en innovatie

Er zijn geen goede statische innovatie-indicatoren beschikbaar. In het bijzonder niet op het schaalniveau van Noordelijk-Flevoland.⁷⁶

In de kwalitatieve rapportage van de provincie en in het monitoren van de percepties en toekomstverwachtingen van alle betrokkenen, kan aan de volgende aspecten aandacht besteed worden. Deze aandachtspunten vergroten de kans dat in de pijlers Maritiem Cluster Urk en het Mobiliteit en Infrastructuur Testcentrum betekenisvolle innovaties en vernieuwingen tot stand komen. De kans op systeeminnovaties en doorbraken wordt vergroot als in het cluster sprake is van de volgende aandachtspunten:⁷⁷

- is sprake van een duidelijk, gedeeld en gezamenlijk doorleefd doel?;
- is er sprake van een gedeeld beeld van de benodigde werkstructuur en procesinrichting?;
- is iedereen die idealiter bij het cluster betrokken is ook (voldoende) betrokken?;
- wat is de complementariteit in het cluster en de rol van eenieder, is er voldoende heterogeniteit in de groep?;
- mate van samenwerking en kennisdeling met klanten, leveranciers en externe stakeholders?;
- is sprake van goed procesmanagement, voldoende middelen en is de instrumentkoffer voldoende gevuld (capaciteit, know-how, financiën en regie)?;
- adaptiviteit van het netwerk en cluster?;

⁷⁶ Er zijn geen statistische innovatie-indicatoren opgenomen in de nulmeting. Innovatie-indicatoren als R7D, R&D human resources en de patentpositie zijn geen goede indicatoren voor de innovativiteit van de bedrijven en de organisaties in Noordelijk Flevoland. Deze indicatoren zijn ook niet beschikbaar op het schaalniveau van Noordelijk Flevoland. De meest bruikbare innovatie-indicatoren zijn ‘technologische innovatoren’, ‘bedrijven met productinnovaties’ en ‘dienstinnovatoren’ uit de CBS-statistiek ‘Productinnovaties’. Toch zijn deze innovatie-indicatoren bij nader inzien ook niet bruikbaar omdat ze gebaseerd zijn op een enquête onder bedrijven met meer dan tien personen, de gegevens voor de periode 2020-2022 pas in 2024 beschikbaar komen, het verwachte aantal innovatoren in Noordelijk Flevoland zeer gering is (naar schatting 60 tot 90 en de dienstinnovaties slechts in zeer beperkte mate statistisch gemeten worden, terwijl dat naar verwachting de dominante innovaties zullen zijn in het cluster Maritiem Urk en MITC. De indicator ‘arbeidsproductiviteit per gewerkt uur’ is niet beschikbaar op bedrijfstakniveau.

⁷⁷ Zie paragraaf 1.3.

- is het netwerk in staat om te leren; vooral het 2^e-orde leren (reflectie op de wijze van opgabegegerichte organisatie) en 3^e-orde leren (wordt de opgabegegericht aanpak ‘normaal’ naast een meer taakgerichte aanpak)?;
- is er ruimte voor nieuwe toetreders?

Daarbij kan ook in de monitoring gevolgd worden wat de inzet is:

- inzet op soort innovatie(s): fundamenteel onderzoek, toegepast onderzoek, experimentele, ontwikkeling (prototyping, demonstraties, pilotontwikkeling, testen en validatie), innovatie (proces-, product-, diensten- of marktinnovatie) en de diffusie van de innovatie?;
- inzet op mate van innovativiteit: van incrementeel nieuw voor het eigen bedrijf tot radicaal en nieuw van de wereld?

Naast de kwalitatieve informatie over vernieuwing en innovatie kan ook gebruik gemaakt worden van de statistische indicator ‘investeringen in vaste activa’ per bedrijfstak. Omdat de investeringen in vaste activa sterk kunnen wisselen van jaar op jaar, zijn voor de nulmeting de gemiddelde investeringen in vaste activa als vijfjarig gemiddelde genomen (2014 t/m 2018).

Investeringen in vaste activa (x mln. euro) naar bedrijfstak en regio, gemiddeld (mediaan) 2014-2018

	A Landbouw, bosbouw en visserij	B Delfstoffen- winning	C Industrie	D Energie- voorziening	E Waterbedrijven en afvalbeheer	F Bouw- nijverheid
Nederland	4.777	2.185	15.529	5.605	1.396	3.011
COROP-gebieden						
Flevoland	172	0	232	.	.	76
ZO-Friesland	80	1	175	.	.	26
Noord-Overijssel	155	1	282	.	.	77
COROP-plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	96	0	79	.	.	17
Flevoland-Midden	70	0	85	.	.	23
Almere	4	0	71	.	.	35

45

Investeringen in vaste activa (vervolg)

	G – I Handel, vervoer en horeca	J Informatie en communicatie	K Financiële dienstverlening	L Verhuur en handel van onroerend goed	M – N Zakelijke dienstverlening
Nederland	19.226	7.151	5.288	35.716	13.290
COROP-gebieden					
Flevoland	406	103	51	390	1.565
ZO-Friesland	153	23	25	296	57
Noord-Overijssel	398	84	86	627	134
COROP-plusgebieden					
Noordelijk-Flevoland	73	8	8	129	32
Flevoland-Midden	158	22	12	100	33
Almere	162	73	30	111	1.484

Investeringen in vaste activa (vervolg)

	O – Q Overheid en zorg	R – U Cultuur, recreatie, overige diensten	A – U Alle economische activiteiten
Nederland	29.439	2.0306	151.432
COROP-gebieden			
Flevoland	474	32	3.684
ZO-Friesland	195	17	1.152
Noord-Overijssel	617	35	2.825
COROP-plusgebieden			
Noordelijk-Flevoland	47	2	595
Flevoland-Midden	195	13	855
Almere	251	16	2.301

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek – Statline: investeringen in vaste activa naar bedrijfstak en regio, nationale rekeningen (bewerking Platform31).

Op clusterniveau zijn in de voorafgaande hoofdstukken de informatie over de investeringen die als nulmeting gebruikt kan worden beschreven.

Talentontwikkeling

Voor de talentontwikkeling in Noordelijk Flevoland (één van de doelstellingen van de Regio Deal) zijn drie indicatoren geselecteerd: de netto-arbeidsparticipatie en de mutaties in de netto-arbeidsparticipatie, het opleidingsniveau en de veranderingen in het opleidingsniveau van de beroepsbevolking en het aantal leerlingen/deelnemers/studenten middelbaar en hoger onderwijs.

Voor de nulmeting is de netto-arbeidsparticipatie per regio in 2019 geselecteerd. De netto-arbeidsparticipatie is niet beschikbaar op bedrijfstakniveau. Dezelfde indicator maakt ook onderdeel uit van de indicatorenset van de Regionale Monitor Brede Welvaart.

Netto arbeidsparticipatie 15 tot 75 jaar (beroepsbevolking) naar regio, 2019

	Bevolking	Netto arbeidsparticipatie
	x 1.000	%
Nederland	13.015	68,8
COROP-gebieden		
Flevoland	314	69,7
ZO-Friesland	138	68,3
Noord-Overijssel	276	71,6
COROP-plusgebieden		
Noordelijk-Flevoland	49	72,3
Flevoland-Midden	107	67,9
Almere	159	70,0
Gemeenten		
Urk	14	75,8
Noordoostpolder	34	70,9

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (maatwerktabel).

Opleidingsniveau beroepsbevolking (x 1.000) in 2019

	Laag onderwijs	Middelbaar onderwijs	Hoog onderwijs	Totaal
Nederland	1.903	3.699	3.540	9.142
COROP-gebieden				
Flevoland	49	102	70	221
ZO-Friesland	22	45	30	97
Noord-Overijssel	46	91	62	199
COROP-plusgebieden				
Noordelijk-Flevoland	9	17	9	35
Flevoland-Midden	16	34	22	72
Almere	24	51	38	113
Gemeenten				
Urk	3	5	2	10
Noordoostpolder	6	12	7	25

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek – Statline: arbeidsdeelname, opleidingsniveau beroepsbevolking (bewerking Platform31)

De omvang van de beroepsbevolking naar opleidingsniveau in 2019 is omgezet in percentages. In de vervolgmetingen kan nagegaan worden of het aandeel middelbaar en hoger opgeleiden in Noordelijk Flevoland toeneemt en of het percentage harder toeneemt dan in andere regio's (Nederland, provincie Flevoland, COROP Zuidoost-Friesland en COROP-regio Noord-Overijssel). In heel Nederland daalt de komende jaren het laagopgeleiden in de beroepsbevolking. Voor de nulmeting en vervolgmetingen is van belang om het relatieve verschil in tempo van ontwikkeling te kunnen meten. De mate waarin de beroepsbevolking hoog opgeleid is, is ook een indicator in de Regionale Monitor Brede Welvaart.

Opleidingsniveau beroepsbevolking in procenten in 2019

	Laag onderwijs	Middelbaar onderwijs	Hoog onderwijs	Totaal
Nederland	20,8%	40,5%	38,7%	100,0%
COROP-gebieden				
Flevoland	22,2%	46,2%	31,7%	100,0%
ZO-Friesland	22,7%	46,4%	30,9%	100,0%
Noord-Overijssel	23,1%	45,7%	31,2%	100,0%
COROP-plusgebieden				
Noordelijk-Flevoland	25,7%	48,6%	25,7%	100,0%
Flevoland-Midden	22,2%	47,2%	30,6%	100,0%
Almere	21,2%	45,1%	33,6%	100,0%
Gemeenten				
Urk	30,0%	50,0%	20,0%	100,0%
Noordoostpolder	24,0%	48,0%	28,0%	100,0%

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek – Statline: arbeidsdeelname, opleidingsniveau beroepsbevolking (bewerking Platform31)

Voordat het aandeel hoog opgeleiden in de beroepsbevolking wijzigt, is al zichtbaar dat het aantal leerlingen/deelnemers/studenten in het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijke onderwijs in Noordelijk Flevoland toeneemt. Daarom wordt deze indicator ook opgenomen in de nulmeting en vervolgmetingen.

Aantal leerlingen/deelnemers/studenten middelbaar en hoger onderwijs en naar woonregio 2019/2020

	Totaal middelbaar beroepsonderwijs	Mbo bol	Mbo bbl	Hoger beroepsonderwijs	Wetenschappelijk onderwijs	Totaal middelbaar en hoger onderwijs
Nederland	503.854	373.487	130.367	463.382	306.895	1.274.131
COROP-gebieden						
Flevoland	16.163	12.331	3.832	10.782	2.907	29.852
ZO-Friesland	7.133	5.421	1.712	4.358	889	12.380
Noord-Overijssel	13.822	10.072	3.750	10.948	2.186	26.956
COROP- plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	2.861	1.919	942	1.447	216	4.524
Flevoland-Midden	5.326	4.193	1.133	3.518	806	9.650
Almere	7.976	6.219	1.757	5.817	1.885	15.678
Gemeenten						
Urk	1.141	657	484	421	59	1.621
Noordoostpolder	1.720	1.262	458	1.026	157	2.903

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek – Statline: leerlingen naar onderwijssoort en woonregio (bewerking Platform31)

Aantal leerlingen/deelnemers/studenten middelbaar en hoger onderwijs in procenten en naar woonregio 2019/2020

	Totaal middelbaar beroepsonderwijs	Mbo bol	Mbo bbl	Hoger beroepsonderwijs	Wetenschappelijk onderwijs	Totaal middelbaar en hoger onderwijs
Nederland	39,5%	29,3%	10,2%	36,4%	24,1%	100,0%
COROP-gebieden						
Flevoland	54,1%	41,3%	12,8%	36,1%	9,7%	100,0%
ZO-Friesland	57,6%	43,8%	13,8%	35,2%	7,2%	100,0%
Noord-Overijssel	51,3%	37,4%	13,9%	40,6%	8,1%	100,0%
COROP- plusgebieden						
Noordelijk-Flevoland	63,2%	42,4%	20,8%	32,0%	4,8%	100,0%
Flevoland-Midden	55,2%	43,5%	11,7%	36,5%	8,4%	100,0%
Almere	50,9%	39,7%	11,2%	37,1%	12,0%	100,0%
Gemeenten						
Urk	70,4%	40,5%	29,9%	26,0%	3,6%	100,0%
Noordoostpolder	59,2%	43,5%	15,8%	35,3%	5,4%	100,0%

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek – Statline: leerlingen naar onderwijssoort en woonregio (bewerking Platform31)

5.2.2 Percepties en toekomstverwachtingen

Op basis van diepte-interviews met direct betrokkenen (ondernemers, maatschappelijke organisaties, overheden en familieleden) zijn de percepties en toekomstverwachtingen met betrekking tot de Regio Deal, en de verwachte effecten van de Regio Deal, in kaart gebracht.⁷⁸

In het kader van de nulmeting kunnen de conclusies getrokken worden:

- dat meer, meer gezamenlijke en meer complexe werkzaamheden uitgevoerd kunnen worden door de verdere versterking van Maritiem Cluster Urk en dat daarmee ook nieuwe klanten verworven kunnen worden;
- de clustereffecten van het MITC (bedrijven, onderwijsinstellingen en maatschappelijke organisaties) zullen aantrekkingskracht hebben voor de vestiging van nieuwe bedrijven;
- de samenwerking tussen bedrijven in het MITC en in DigiCity, en de profilering naar de buitenwereld, moet zich – in tegenstelling tot Maritiem Cluster Urk – nog gaan materialiseren;
- de samenwerking en het kunnen uitvoeren van meer complexe werkzaamheden zal een gunstige invloed hebben op de ontwikkeling van de omzet en het aantal banen;
- er ontstaat een meer intensieve samenwerking en wisselwerking met de onderwijsinstellingen; met een curriculum en praktijkgericht onderwijs dat beter aansluit bij de behoeften van bedrijven;
- dit heeft een gunstig effect op het aantal stageplaatsen en de carrièreperspectieven voor de werknemers;
- zonder de clusters Maritiem Cluster Urk en MITC zijn er onvoldoende arbeidsplaatsen voor de jongeren in Noordelijk Flevoland en kan de trend van de afnemende potentiële beroepsbevolking niet gekeerd worden.

48

Of de perspectieven en toekomstverwachtingen bewaarheid gaan worden, hangt voor alle direct betrokkenen sterk samen met de realisatie van de buitendijkse servicehaven, het binnendijkse bedrijventerrein, de verhuizing van de testbaan, de upgradering van de windtunnel en het MITC. Vooral over de buitendijkse haven op Urk wordt al jaren gepraat. Het wordt nu tijd voor concrete stappen. Zolang de eerste spade nog niet in de grond kan gaan, kunnen de bedrijven niets plannen. Terwijl de direct betrokkenen bij het MITC niet verwachten dat de effecten eerder zichtbaar zullen zijn dan vijf à tien jaar ná de realisatie van het MITC.

Ook de Regionale Monitor Brede Welvaart bevat diverse indicatoren over percepties. Percepties over veranderingen in welzijn (tevredenheid met het leven), in gezondheid (ervaren gezondheid), tevredenheid met woning en woonomgeving, samenleving (contact met familie, vrienden of burens, vertrouwen in instituties, vertrouwen in mensen, e.d.) en veiligheid (vaak onveilig voelen in de buurt, aantal ondervonden delicten). In de evaluatie van de Regio Deal kunnen deze perceptievariabelen als indirecte effecten van de Regio Deal meegenomen worden.

5.2.3 Rapportage provincie

Om tot een gecombineerde rapportage te komen over de voortgang en de resultaten van de Regio Deal Noordelijk Flevoland houdt de provincie de volgende resultaten bij:

- voortgang in de realisatie van 10 ha nieuwe buitendijkse servicehaven;
- voortgang in de ontwikkeling van duurzame bedrijfsterrains;
- het aantal leden van het cluster Maritiem Cluster Urk;
- voortgang in de verhuizing van de testbaan van de RDW naar Marknesse;

⁷⁸ Vanwege de coronacrisis en het thuiswerken zijn minder direct betrokkenen geïnterviewd dan in de eerste opzet van de interviews was voorzien. In vervolgmetingen speelt deze handicap waarschijnlijk niet. In de vervolgmetingen kan ook verder ingezoomd worden op de aandachtspunten uit paragraaf 1.3.

- voortgang in het verlengen van de testbaan;
- het aantal innovatieve samenwerkingsprojecten binnen Maritiem Cluster Urk;
- het aantal innovatieve samenwerkingsprojecten in het kader van het MITC;
- de upgradering van de Duits-Nederlandse Windtunnel in Marknesse;
- de ontwikkeling van het leerwerkakkoord en het gebruik van scholingstegoedbonnen;
- resultaten van de pilot uitgevoerd met het scholingsfonds van het maritiem cluster Urk om in kaart te brengen of het voor de beroepsvissers mogelijk is om met een scholingsvoucher een overstap te maken naar een andere sector of om vaardigheden te ontwikkelen die het bijvoorbeeld mogelijk maakt om naast de huidige werkzaamheden ook natuurbeheertaken te gaan uitvoeren;
- veranderingen in (duurzame) vangstcapaciteit en verleende vergunningen IJsselmeervisserij (mede op basis van een eenduidig registratiesysteem ontwikkeld samen met de IJsselmeervissers);
- besteding of onderuitputting financiële middelen (o.a. MIT-regeling);
- aantal nieuwe vormen van maritiem technische opleidingen/realisatie nieuwe modernere trainingslocatie;
- modernisatie van het onderwijs door upgraden simulatoren en het gebruik van ICT;
- instellen van een practoraat Ondernemerschap in de Visserij;
- ontwikkelen van Associate Degrees Electro Technical Officer en Hydrografie;
- aantal werknemers dat wordt op-, om- of bijgeschoold binnen de maritieme sector;
- aantal stagiaires/BBL-trajecten dat wordt gerealiseerd;
- het aantal zij-instroomtrajecten;
- het aantal vacatures dat wordt ingevuld.

De rapportage van de provincie is onderdeel van de nulmeting en de vervolgmetingen.

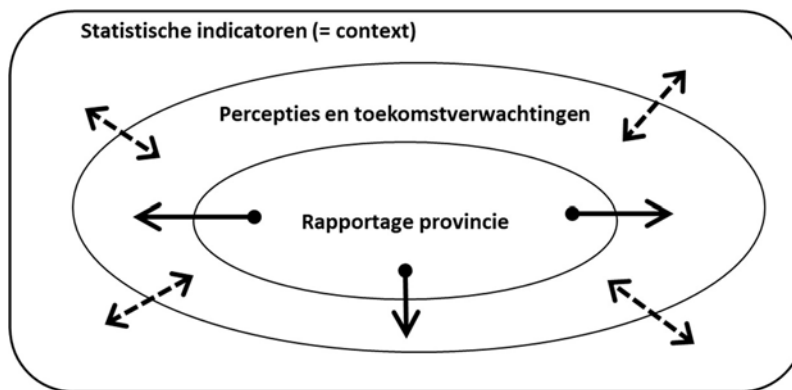
49

5.3 Aanbevelingen vervolgmetingen

Een bijzonder kenmerk van de Regio Deal Noordelijk Flevoland zijn fysieke ingrepen (maritieme servicehaven, verplaatsing testbaan, upgrade windtunnel, e.d.) die de belangrijkste driver zijn voor de versterking van de regionale economie en voor de verbeteringen in de brede welvaart in Noordelijk Flevoland. Het vergt, mede vanwege de stikstofproblematiek, bestemmingsplanwijzigingen en vergunningen, een lange doorlooptijd voordat begonnen kan worden met de fysieke investeringen. Na de start duurt het vervolgens nog lange tijd voordat de investeringen gerealiseerd zijn. Als gevolg hiervan zullen veranderingen in de brede welvaart en in het welbevinden van de inwoners (context) pas na lange tijd zichtbaar worden. Andere onderdelen van de Regio Deal (opleidingsvouchers, nieuwe opleidingen, e.d.) kunnen veel sneller geïmplementeerd worden.

De rapportage van de provincie over de directe projecten (realisatie fysieke investeringen, aantal innovatieve samenwerkingsprojecten, onderwijsvernieuwingen, aantal verstrekte vouchers, verleende vergunningen e.d.) beschrijft het meest direct de stappen, activiteiten en effecten. De directe projecten, stappen, activiteiten en effecten in de rapportage van de provincie zullen in tweede instantie effect hebben op de percepties en toekomstverwachtingen van de direct betrokkenen. Deze percepties en toekomstverwachtingen worden op hun beurt ook weer beïnvloedt door de veranderingen in welbevinden en brede welvaart zoals deze deels zichtbaar worden in de geselecteerde statistische indicatoren (zie figuur 5.1).

Figuur 5.1 Samenhang tussen de gegevens in het monitoringsysteem

Rapportage provincie

In de vervolgmetingen heeft de rapportage van de provincie een belangrijke rol. De onderwerpen en thema's genoemd in paragraaf 5.2.3 kunnen ook onderdeel uitmaken van de vervolgmetingen. Om met de specifieke kenmerken van de Regio Deal rekening te houden (netwerksamenwerking, sturen in netwerken, innoveren en systeemdoorbraken realiseren in samenwerking, lerend monitoren) kan in de rapportage van de provincie aandacht besteed worden aan de aandachtspunten die van belang zijn bij deze specifieke kenmerken.⁷⁹

Percepties en toekomstverwachtingen

Evenals in de nulmeting kunnen de percepties en toekomstverwachtingen van de direct betrokkenen ook onderdeel zijn van de vervolgmetingen. Voor de vervolgmetingen zijn de vragen gebruikt in de nulmeting opgenomen in bijlage 1 en bijlage 2. Als concrete stappen gezet worden in de fysieke investeringen is een goed moment om weer de percepties en toekomstverwachtingen te inventariseren in een vervolgmeting. De inzet van studenten van Windesheim en Friese Poort leent zich voor herhaling. Wel is het wenselijk, om ná de coronacrisis, meer diepte-interviews te houden dan bij de nulmeting mogelijk was. Ook is het wenselijk om in de vragenlijst aandachtspunten op te nemen die beschreven zijn in paragraaf 1.3.

Statistische indicatoren

De geormerkte statistische indicatoren voor de nulmeting kunnen eveneens voor de vervolgmetingen gebruikt worden. De vervolgmetingen zijn zelfs essentieel om de ontwikkelingen in Noordelijk Flevoland, mede in het licht van andere regio's, te kunnen duiden. De scores in de nulmeting hebben, zonder de vervolgmetingen, geen betekenis.

De scores voor de geselecteerde statistische indicatoren kunnen in de vervolgmetingen in kaart gebracht worden en vergeleken worden met de nulmeting:

- aantal oprichtingen van vestigingen per bedrijfstak en regio,
- aantal vestigingen van bedrijven per bedrijfstak en regio,
- omvang werkzame beroepsbevolking per bedrijfstak en regio,
- aantal banen van werknemers per bedrijfstak en regio,
- omvang van de investeringen in vast activa per bedrijfstak en regio,
- netto arbeidsparticipatie,
- opleidingsniveau van de beroepsbevolking in procenten,
- aantal leerlingen/deelnemers/studenten middelbaar en hoger onderwijs naar regio (woonplaats).

⁷⁹ Zie paragraaf 1.3.

Complementair aan deze beperkte set statistische indicatoren over de bedrijvendynamiek en het *human capital* in Noordelijk Flevoland kunnen ook enkele indicatoren uit de Regionale Monitor Brede Welvaart opgenomen worden in de vervolgmetingen. In het bijzonder de indicatoren die het meest aansluiten bij de beoogde directe effecten van de Regio Deal:

- netto en bruto arbeidsparticipatie,
- arbeidsduur per week,
- werkeloosheid,
- vacaturegraad,
- hoogopgeleide bevolking.

De indicatoren ‘mediaan besteedbaar inkomen’, ‘bruto binnenlands product’ en ‘mediaan vermogen van huishoudens’, kunnen – als zij beschikbaar komen voor de COROP-plusregio Noordelijk Flevoland – ook meegenomen worden in de vervolgmetingen. Voor de indicatoren in de Regionale Monitor Brede Welvaart wordt “de nulmeting” meegenomen omdat het niveau van de indicator over de afgelopen acht jaar wordt gepubliceerd.

Maak gebruik van de veranderingen in Brede Welvaart

Het monitorsysteem zoals ontwikkeld door Platform31 volgt de voortgang in de projecten, stappen en activiteiten, legt in de vorm van percepties en toekomstverwachtingen de kwaliteit van de samenwerking vast en functioneert als een thermometer en peilstok over de mogelijke effecten van de Regio Deal. De brede set indicatoren in de Regionale Monitor Brede Welvaart heeft vooral betekenis voor de evaluatie van de Regio Deal. Dat laat onverlet dat enkele indicatoren ook in de rapportages over de vervolgmeting gebruikt kunnen worden. Indicatoren die deels beïnvloedt worden door de voortgang in de Regio Deal en op hun beurt ook de mogelijke effecten van de Regio Deal beïnvloeden. Daarnaast zijn de analyses en studies van het Planbureau voor de Leefomgeving en van het consortium bestaande uit Tilburg University, de Universiteit Utrecht en de adviesbureaus Berenschot en Birch Consultants over de monitoring van de governance in de Regio Deals van belang.

Bijlage 1 Vragenlijst Windesheim

In het kader van de opleiding bedrijfskunde van de HBO Windesheim hebben negen derdejaars studenten in het kader van hun co-maker minor diepte-interviews gehouden onder stakeholders betrokken bij het Maritiem Cluster Urk en het Mobiliteit en Infrastructuur Test Centrum (MITC).

De studenten [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED] en [REDACTED] hebben negen stakeholders betrokken bij het Maritiem Cluster Urk geïnterviewd.

De studenten [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED] en [REDACTED] hebben online gesprekken gevoerd met tien stakeholders betrokken bij het MITC. Platform31 is de studenten dankbaar voor hun inzet om – ondanks de coronacomplikaties – zoveel mogelijk interviews uit te voeren voor de nulmeting.⁸⁰ Deze dank van Platform31 geldt ook voor Alinde Scholten, docent bedrijfskunde aan de HBO Windesheim, die het mogelijk heeft gemaakt dat de studenten voor hun minor deze wat afwijkende opdracht in de co-maker minor voor Platform31 hebben mogen uitvoeren.

De gespreksleidraad die de studenten hebben gebruikt is in deze bijlage opgenomen.⁸¹

Interviewvragen met betrekking tot Urk Maritiem:

Regiodeal

1. Wat is uw naam en de naam van uw organisatie, bedrijf of instelling?
2. Heeft u gehoord van de Regio Deal Noordelijk Flevoland?
 - Indien, ja: wat verwacht u ervan, wat hoopt u dat bereikt zal worden?
 - Indien, nee; (korte intro door jullie) en hoe wenst u erover te weten te komen en/of op de hoogte te worden gehouden?
3. Heeft u zelf gemerkt dat de welvaart in noordelijk Flevoland achterloopt in vergelijking tot de rest van de regio en waaraan merkte u dit? Hoe zou dat volgens u kunnen veranderen?
4. Was uw organisatie betrokken bij het afsluiten van de Regio Deal Noordelijk Flevoland? Indien ja, wat voor rol heeft uw organisatie daarin gespeeld?
5. Wanneer bent u als bedrijf, organisatie, instelling of overheid tevreden over de resultaten van de Regio Deal Noordelijk Flevoland en meer specifiek het Maritiem Cluster Urk?
 - Waarom maakt dat u tevreden?

Maritiem Cluster Urk

6. Kunt u in uw eigen woorden vertellen wat met het Urk Maritiem Cluster wordt beoogd? (als men dat niet kan, is dat een betekenisvol onderzoeksresultaat, evenals de woorden die men gebruikt als men dat wel kan).
 - Welke voor- en nadelen ziet u (voor uw organisatie) met betrekking tot dit cluster?
 - Welke kansen en belemmeringen ziet u (voor uw organisatie) met betrekking tot dit cluster?

⁸⁰ De respondenten zijn de direct betrokken stakeholders geweest bij het Maritiem Cluster Urk en het MITC. Het was de bedoeling om vijftien direct betrokkenen bij elk van de twee pijlers te interviewen en vijftien betrokkenen op enige afstand. Het aantal van dertig interviews is mede vanwege de coronapandemie, het op afstand moeten interviewen en de lockdowns maar deels gelukt en de respondenten komen uit de cirkel van direct betrokkenen.

⁸¹ Voor de vervolgmetingen kan de vragenlijst uitgebreid en aangescherpt worden met de aandachtspunten uit paragraaf 1.3.

7. Bent u lid van het Maritiem Cluster Urk?
 - Waarom wel/niet?
 - Indien ja: wat voor effect denkt u dat deze samenwerking zal hebben op de groei, innovatie en winstgevendheid van uw organisatie? Waarom verwacht u dat deze effecten wel of niet gaan optreden?
8. Merkt u dat er sprake is van clustervorming? Op welke wijze merkt u dat er sprake is van clustervorming met betrekking tot het Maritiem Cluster Urk?
 - Wat is uw mening hierover?
9. Wat merkt u van de werkzaamheden, activiteiten en uitstraling van “het boegbeeld” van het Maritiem Cluster?
 - Wat vindt u daarvan?
10. Neemt het aantal bedrijven toe dat lid is van Urk Maritiem?
 - Wat denkt u dat daar de reden van is?
 - Wat vindt u daar zelf van?
11. Is het cluster in uw optiek voldoende sterk?
 - Indien, ja: kunt u uw optiek onderbouwen?
 - Indien, nee: op welke wijze behoeft de versterking?
12. Weet u dat er een business-developer aanwezig is?
 - Indien, ja: wat is vanuit uw optiek de meerwaarde van de business developer?
 - Indien, ja: wat zou er volgens u verbeterd kunnen worden?
 - Indien, nee; (korte uitleg door jullie) wat zou vanuit uw optiek de meerwaarde van de business developer kunnen zijn?
13. Wat moet vanuit uw optiek idealiter bereikt zijn over twee en over vijf jaar op het gebied van het wegnemen van fysieke knelpunten en ruimtelijke barrières, innovativiteit en van talentontwikkeling als het gaat om het Maritiem Cluster Urk?
 - Kunt u uw optiek onderbouwen?

53

Talent, ontwikkeling en arbeidsmarkt

14. Vindt u vanuit uw optiek de samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en het onderwijs optimaal? Waarom wel en waarom niet?
15. Verwacht u dat de samenwerking tussen bedrijven, kennisbedrijven, de Maritieme Campus en het onderwijs kan verbeteren door het Maritiem Cluster?
 - Waar is deze verwachting op gebaseerd?
 - Op welke wijze zou dit volgens u nog verder verbeterd kunnen worden?
 - Welke innovatieve samenwerkingsprojecten kent u en nemen dergelijke projecten toe of af?
 - Welke concrete innovatieprojecten zijn er gerealiseerd?
 - Welke mogelijkheden kent u om ondersteund te worden met betrekking tot samenwerking en innovatie?

16. In welke mate gaat het met de talentontwikkeling in Noordelijk Flevoland de goede kant op?
 - Wat zou u graag anders zien?
 - Hoe zou u dit aanpakken?
 - Waarom juist op deze manier?
 - Sluiten de opleidingen beter aan bij de behoeften op de arbeidsmarkt?
 - Verwacht u dat met de Maritieme Campus beter personeel wordt opgeleid en in uw vraag naar nieuw personeel kan worden voorzien?
 - Zijn er voldoende, en voldoende goede, onderwijsvoorzieningen aanwezig?
17. Komt uw organisatie aan voldoende goed personeel?
 - Wat zijn of waren de knelpunten?
 - Is het makkelijker geworden om aan goed personeel te komen? Waarom wel of niet?
 - Verwacht u een tekort aan personeel (met de correcte diploma's) in de toekomst?
 - *Opmerking: op Urk switcht veel niet-gediplomeerd personeel tussen de verschillende maritieme bedrijven...dit heeft te maken met opbrengst, vraag en aanbod.*
 - *Opmerking: ROC Friese Poort ziet veel aanloop in onze bedrijfsopleidingen indien een sector aantrekt maar ook weer verloop als de sectorverdiensten onder druk staan.*
 - Verwacht u dat met het samenwerken in het leerwerkakkoord meer zij-instromers beschikbaar komen voor uw vacatures?
 - Worden de mismatches op de arbeidsmarkt kleiner? Waarom?
18. Wordt er door u, of door bedrijven/organisaties die u kent, gebruik gemaakt van opleidingstegoedbonnen? Waarom wel en waarom niet?
19. Maakt u gebruik of kunt u gebruik maken van de MITC-regeling?
 - Indien, ja; waarom wel?
 - Indien, nee; waarom niet?

Interviewvragen met betrekking tot MITC:

Bekendheid Regio Deal

1. Heeft u gehoord van de Regio Deal Noordelijk Flevoland (met name het Mobiliteit en Infrastructuur Testcentrum - MITC)? Indien nee, (korte intro) Indien, ja: wat verwacht u er van, wat hoopt u dat bereikt zal worden?
U geeft aan ... waarom denkt u dat?
2. Heeft u zelf gemerkt dat de welvaart in noordelijk Flevoland achterloopt in vergelijking tot de rest van de regio en waaraan merkte u dit? Hoe zou dat volgens u kunnen veranderen?
3. Was uw organisatie betrokken bij het afsluiten van de Regio Deal Noordelijk Flevoland? Indien ja, wat voor rol heeft uw organisatie daarin gespeeld?
4. Kunt u in uw eigen woorden vertellen wat met het MITC wordt beoogd? (als men dat niet kan, is dat een betekenisvol onderzoeksresultaat, evenals de woorden die men gebruikt als men dat wel kan).

5. Er wordt verwacht dat allerlei nieuwe bedrijfjes zich gaan vestigen rond het MITC. Wat zijn uw verwachtingen? *(Waarom denkt u dat? Waar is de ontwikkeling vooral van afhankelijk? Aan welke randvoorwaarden moet voldaan zijn, wil dit kunnen gebeuren? Hoe lang gaat het volgens u duren voordat wij deze ontwikkeling gaan zien?)*

Verwachtingen organisaties

6. Wat verwacht u van de verhuizing van de testbaan van de RDW naar Marknesse, het verlengen van de testbaan en de upgradering van de Duits-Nederlandse Windtunnel in Marknesse? *U geeft aan ... waarom denkt u dat?*
7. Wanneer verwacht u dat het DigiCity en het onderzoeks- en informatiedatacenter tot wasdom is gekomen? *Waarom denkt u dat? Waar hangt succes en falen vanaf?*
8. Wat moet vanuit uw optiek idealiter bereikt zijn over twee en over vijf jaar op het gebied van het wegnemen van fysieke knelpunten en ruimtelijke barrières, innovativiteit en van talentontwikkeling als het gaat om mobiliteit, nieuwe vormen van mobiliteit en de rol van het MITC daarin? *U geeft aan ... waarom denkt u dat?*

Invloed op de organisaties

9. Bent u bekend met de mogelijke faciliteiten in het MITC? Indien ja, welke van deze faciliteiten hoopt u als organisatie bij betrokken te zijn? Wat is voor u nuttig of noodzakelijk? Kan dit zorg voor nieuwe producten en diensten voor uw organisatie? Welke? Waarvan is dat afhankelijk?
10. Zijn er andere faciliteiten die kansrijk kunnen zijn voor uw organisatie?
11. Welke voordelen en nadelen ziet u voor uw organisatie met betrekking tot het MITC?
12. Welke kansen en belemmeringen ziet u voor uw organisatie met betrekking tot het MITC?
13. Ziet u met ingang van de Regio Deal meer of minder beweeg- en beslissingsruimte voor uw bedrijf en waarom?
14. Wanneer bent u als (bedrijf, organisatie, instelling of overheid) tevreden over de resultaten van de Regio Deal Noordelijk Flevoland en meer specifiek het MITC?

55

Samenwerkingen

15. Met welke bedrijven hoopt u als organisatie meer te kunnen samenwerken en waarom?
16. Wat voor effect denkt u dat de samenwerking met het MITC zal hebben op de groei, innovatie en winstgevendheid van uw organisatie? Waarom verwacht u dat deze effecten wel of niet gaan optreden?
17. Vindt u vanuit uw optiek de samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en het onderwijs optimaal? Waarom wel en waarom niet?
18. Verwacht u dat de samenwerking tussen bedrijven, kennisbedrijven en het onderwijs kan verbeteren door het MITC? *Waar is deze verwachting op gebaseerd? Op welke wijze zou dit volgens u nog verder verbeterd kunnen worden?*

Talent en ontwikkeling

19. Komt uw organisatie (of kwam uw organisatie voor de coronacrisis) aan voldoende goed personeel? Wat waren of zijn de knelpunten?
 20. Op welke wijze kunnen vanuit uw ervaring de mismatches op de arbeidsmarkt kleiner worden? Kan het MITC daar een bijdrage aan leveren en wel op welke wijze? *Wat moet volgens u veranderen en verbeteren?*
 21. Het streven is om met het MITC meer werkgelegenheid te creëren, denkt u dat uw bedrijf hier een bijdrage aan kan leveren, waarom wel of niet? Hoe kunnen het MITC en de onderwijsinstellingen hieraan bijdragen?
 22. In welke mate gaat het met de talentontwikkeling in Noordelijk Flevoland de goede kant op? U geeft aan ... waaruit blijkt dit? *Wat zou u graag anders zien? Hoe zou u dit aanpakken? Waarom juist op deze manier?*
 23. Wordt er gebruik gemaakt van opleidingstegoedbonnen, waarom wel en waarom niet? U geeft aan ... waar blijkt dit uit? Wat kan er volgens u gedaan worden, zodat de opleidingstegoedbonnen beter worden benut?
 24. Zijn er voldoende, en voldoende goede, onderwijsvoorzieningen aanwezig om 'smart mobility' verder te ontwikkelen? *U geeft aan ... waaruit blijkt dit? Hoe kan dit onderdeel in uw optiek verder worden verbeterd?*
- 56
25. Maakt u gebruik en kunt u gebruik maken van de MIT-regeling, waarom wel of niet?
U geeft aan ... wat is de reden dat u op deze keuze bent uitgekomen?
U geeft aan ... wat zijn volgens u voordelen en nadelen?

Bijlage 2 Vragenlijst Friese Poort

Leerlingen mbo 2 en mbo 3 van de maritieme opleidingen van het ROC Friese Poort op Urk zouden vaders, moeders, broers, zussen, ooms, tantes, neven en nichten interviewen over hun percepties, verwachtingen en (veranderende) toekomstperspectieven in verband met het Maritiem Cluster Urk. De vragenlijst is vereenvoudigd voor dit doel. De docenten [REDACTED] en [REDACTED] hebben actief meegedacht om dit mogelijk te maken en hebben suggesties aangereikt voor de vragenlijst.

Omdat Urk in het najaar 2020 een COVID-19 brandhaard was en het niet langer mogelijk was om de leerlingen in een klaslokaal te informeren en te instrueren over de interviews die zij zouden gaan uitvoeren, kon dit onderdeel van de nulmeting niet uitgevoerd worden.

Wel heeft [REDACTED] kans gezien om elf volwassenen die op de Friese Poort een bijscholing voor stuurman-scheepswerktuigkundige vissersschepen SW5 volgden de vragenlijst te laten invullen. Van de resultaten is dankbaar gebruik gemaakt door Platform31.

Er komt op Urk een nieuwe buitendijkse servicehaven ten zuiden van Urk en aangrenzend een binnendijks bedrijventerrein

Dit moet de oude haven ontlasten en ruimte geven aan bedrijven in Urk om te groeien en ruimte bieden aan nieuwe om zich te vestigen op Urk.

Ambtenaren bij het Rijk, de provincie en op Urk hebben allerlei verwachtingen over de gevolgen die dat kan hebben. Ik ben geïnteresseerd wat JIJ daar van verwacht?

57

Bedrijvigheid

- Denk je dat deze ontwikkeling en deze investeringen van belang zijn voor Urk en waarom?
- Is de nieuwe haven belangrijker dan het bedrijventerrein, of omgekeerd of zijn zij beide even belangrijk?
- Welke problemen in Urk kan de nieuwe servicehaven en het nieuwe binnendijkse bedrijventerrein oplossen? Of zal de nieuwe servicehaven en het bedrijventerrein weinig gaan betekenen?
- Welke Urker bedrijven kunnen dan weer uitbreiden en hebben aan deze uitbreiding behoefte?
- Welke soort nieuwe bedrijven zullen zich dan waarschijnlijk in Urk gaan vestigen? Of zal het geen nieuwe bedrijven trekken?
- Als we tien jaar verder kijken hoeveel nieuwe bedrijven zullen zich dan op Urk gevestigd hebben, denk je?
- Waar zit de grootste groei? Bijvoorbeeld (af)bouwen van jachten, onderhoudswerkzaamheden aan luxejachten en vissersboten, offshore activiteiten, re-fits, duiken en onderwateronderzoek, nautische dienstverlening, visverwerking, et cetera.
- Wat is er voor nodig om de maritieme bedrijvigheid op Urk een Europese toppositie te geven?
- Hoe kan de Urker maritieme bedrijvigheid de internationale bekendheid van Urk vergroten?
- Welke ontwikkeling verwacht je in de oude haven van Urk als de nieuwe buitendijkse servicehaven is gerealiseerd? Bijvoorbeeld meer overnachtingen van bootrecreanten, meer inkomsten Havenbedrijf, nieuwe vormen van watersport en recreatie, meer toeristen, meer horeca.

Beroepsperspectieven

- Is een baan bij een Urks maritiem bedrijf voldoende aantrekkelijk voor je? Waarom wel en waarom niet?
- Waarom zijn er tekorten aan goed opgeleide werknemers voor de maritieme bedrijvigheid op Urk?

- Wat moet er gebeuren om een baan in de maritieme bedrijvigheid voor jou of je familieleden aantrekkelijk te laten zijn?
- Hoeveel jongeren ken je die een nautische opleiding volgen of willen gaan volgen?
- Is een diploma van belang om een baan te krijgen in de maritieme bedrijvigheid op Urk?
- Vind je makkelijk een baan als je een nautische opleiding bij Friese Poort hebt afgerond? En bij welk soort bedrijven?
- Als je nu niet bij een maritiem bedrijf werkt, of denkt te gaan werken, wat is er voor nodig om je daar wél voor te laten kiezen?
- Zal de nieuwe buitendijkse haven en het binnendijkse bedrijventerreinen nieuwe beroepsperspectieven bieden voor de Urkers?
- Denk je dat meer Urker jongens en meisjes zullen overwegen om te gaan werken in de maritieme bedrijvigheid als de nieuwe haven en het bedrijventerrein zijn gerealiseerd? Waarom wel of waarom niet?
- Heb je wel eens gehoord van startgaranties die bedrijven afgeven aan de leerlingen die een nautische opleiding volgen en gevolgd hebben.
- Ken je mensen die als werkzoekende een leerwerkplek bezetten? Betreft dat: “van school naar werk”, “van werk naar werk” en “(weer) aan het werk”?
- Heb je wel eens gehoord van het Scholingsfonds Maritiem Noordelijk Flevoland?
- Denk je zelf welk eens aan een bij- en omscholing? Waarom wel en waarom niet?
- Ken je mensen die gebruik gemaakt hebben van een opleidingstegoedbon?

Innovatie

- Is er sprake van voldoende vernieuwing bij de maritieme bedrijven op Urk? Ken je een voorbeeld van een goede vernieuwing en innovatie?
- Wat is er voor nodig om bedrijven aan te zetten om vernieuwend te zijn, te investeren in nieuwe apparatuur en kennis, om nieuwe producten te ontwikkelen?
- Wat is er voor nodig om meer bedrijven op Urk een toppositie te laten innemen op het gebied van kwaliteit?
- Hoe kunnen de levertermijnen van de (af)bouw van jachten, de scheepsbouw en de maritieme onderhoudswerkzaamheden verkort worden? Wat is daar voor nodig?
- Werken de bedrijven en onderwijsinstellingen voldoende goed samen? Wat doen ze samen goed en wat kan beter?
- Maken de bedrijven die je kent voldoende gebruik van de kennis- en onderzoeksinstituten? Welke kansen worden volgens jou gemist?

Bijlage 3 Indicatoren Regionale Monitor Brede Welvaart

De Regionale Monitor Brede Welvaart bevat een brede set 'hier en nu' indicatoren over welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu. De 'later'-indicatoren geven een beeld van de veranderingen in de kapitalen.⁸²

Indicatoren brede welvaart 'hier en nu'

Welzijn:

- Tevredenheid met het leven
- Tevredenheid met vrije tijd

Materiële welvaart:

- Mediaan besteedbaar inkomen
- Bruto binnenlands product

Gezondheid:

- Overgewicht
- Levensverwachting mannen
- Levensverwachting vrouwen
- Ervaren gezondheid
- Personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen

59

Arbeid en vrije tijd:

- Netto arbeidsparticipatie
- Bruto arbeidsparticipatie
- Hoogopgeleide bevolking
- Werkloosheid
- Vacaturegraad
- Tevredenheid reistijd woon-werkverkeer

Wonen:

- Tevredenheid met woning
- Tevredenheid met woonomgeving
- Afstand tot sportterrein
- Afstand tot basisschool
- Afstand tot café e.d.

⁸² De scores per gemeente en regio, de beschrijving en bronnen van de indicatoren en de technische toelichting over de opzet van de Regionale Monitor Brede Welvaart: <https://dashboards.cbs.nl/rmbw/regionalemonitorbredewelvaart/>

Samenleving:

- Contact met familie, vrienden of buren
- Vertrouwen in instituties
- Vertrouwen in mensen
- Vrijwilligerswerk

Veiligheid:

- Vaak onveilig voelen in de buurt
- Aantal ondervonden delicten
- Geregistreeerde misdrijven

Milieu:

- Natuurgebied per inwoner
- Emissies van fijnstof naar lucht
- Afstand tot openbaar groen
- Natuur- en bosgebieden
- Broeikasgasemissies per m2
- Kwaliteit van zwemwater binnenwateren
- Kwaliteit van zwemwater kustwateren

Indicatoren brede welvaart ‘later’

Economisch kapitaal:

- Gemiddelde schuld per huishouden
- Mediaan vermogen van huishoudens

Natuurlijk kapitaal:

- Particuliere zonne-energie
- Natuur- en bosgebieden
- Bebouwd terrein
- Emissies van fijnstof naar lucht
- Fosfaatuitscheiding landbouw
- Stikstofuitscheiding landbouw

Menselijk kapitaal:

- Arbeidsduur per week
- Hoogopgeleide bevolking
- Levensverwachting mannen
- Levensverwachting vrouwen
- Ervaren gezondheid

Sociaal kapitaal:

- Sociale cohesie